

Ekim 2024

TARİH

ALANINDA ULUSLARARASI ÇALIŞMA VE DEĞERLENDİRMELER

EDİTÖR

DOÇ. DR. NESLİHAN BOLAT BOZASLAN

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © Ekim 2024

ISBN • 978-625-6172-26-5

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.serüvenyayınevi.com

e-mail: serüvenyayınevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

TARİH ALANINDA ULUSLARARASI ÇALIŞMA VE DEĞERLENDİRMELER

Ekim 2024

Editör

DOÇ. DR. NESLİHAN BOLAT BOZASLAN

İçindekiler

Bölüm 1

MARAŞ AHKÂM DEFTERLERİNİN ADIYAMAN TARİHİ İÇİN KAYNAK OLARAK DEĞERİ: I NUMARALI MARAŞ AHKÂM DEFTERİ ÖRNEĞİ

Ömür YANAR 1

Bölüm 2

SUÇ VE CEZA: SULTAN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE MADALYA VE NİŞAN İSTİRDÂDI

Meryem ÇEKİM..... 15

Bölüm 3

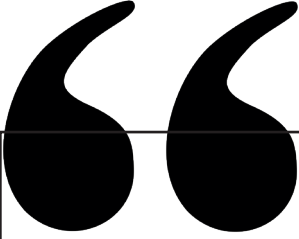
OSMANLI ASKERİ TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA ŞER'İYYE SİCİL DEFTERLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 2114 NUMARALI SAFRANBOLU ŞER'İYYE SİCİL DEFTERİ ÖRNEĞİ

Emre KARAKAYA 31

Bölüm 4

HASAN REŞİT TANKUT'UN ATATÜRK İLE İLGİLİ ANI NOTLARI

Erhan ALPASLAN 51

Bölüm 1

MARAŞ AHKÂM DEFTERLERİNİN ADIYAMAN TARİHİ İÇİN KAYNAK OLARAK DEĞERİ: I NUMARALI MARAŞ AHKÂM DEFTERİ ÖRNEĞİ¹

Ömür YANAR²

1 Bu çalışma yazarın 2016 yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde tamamladığı "I Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde, Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Kâhta, Gerger, Samsad)'a Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi" konulu yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

2 Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, oyanar@ksu.edu.tr,

Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-2035-1564>

Giriş

Bugün olduğu gibi, tarihsel süreçte de siyasi yapıların varlıklarını devam ettirmelerinin temeli büyük oranda adil bir sistemin kurulması ve icrasına bağlı olmuştur. Zira insanların toplumda belli bir düzen içerisinde yaşama iradesi göstermesi ancak herkesin aidiyet duyduğu adil bir sistem ile mümkün olabilmektedir. Bu anlayış eski çağlardan beri hemen her toplumda en azından ideal olan yani olması gereken düzen şeklinde dile getirilmiştir. Aynı anlayışın Osmanlı yönetim felsefesindeki tezahürü ise “*nizâm-ı âlem*”in ancak adaletle sağlanabileceği teamülü paralelinde formüle edilen “*daire-i adliye*” şeklinde olmuştur. Bu formüle göre; devletin varlığını idame ettirmesi ancak güçlü bir ordunun vücuda getirilmesi ile mümkündü. Söz konusu ordunun ihtiyaçlarının karşılanması ise dolu bir hazinenin varlığını zaruri kılmaktaydı (Kınalızâde Ali Çelebi, 2007: 532). Sanayi öncesi toplumlarda devlet hazinesinin temel gelir kaynağının reayanın üretimi dolayısıyla vergisine bağlı olması realitesi, bu şematik düzende özelde vergilendirilen reayanın genelde ise tüm tebaanın adil yaşamasının önemini ortaya koymaktadır. Söz konusu teorik esaslar, Osmanlıda sosyal ve iktisadi ilişkileri düzenleyen hukuk sisteminin pratiğinde de belirleyici birer unsur olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu’nun hukuki temelleri, kamu hayatı ile birlikte bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen *şer’î* hukukun yanı sıra dönemin ihtiyaçları ve anlayışı ışığında salt padişahların iradesinden doğan ve en azından teorik olarak bu çerçeveye uygun olarak derlenen *örfi* kanunlara dayanmaktaydı (Öz: 1999: 27; Aydın, 2002: 24; İnalçık, 2010: 227). Bu hukuki düzenin ana icra mercii *şer’î* mahkemeler ve icracısı kadı olmakla beraber hükümdar tevarüs edilen gelenek çerçevesinde mutlak otorite biçiminde adalet için en son başvuru yeri olarak addedilmiştir. Bu anlayış ekseninde devleti adaletle yönetme felsefesi, halkın birey olarak yahut toplu halde şikâyetlerini doğrudan doğruya hükümdara sunabilmesi ve onun emriyle haksızlıkların giderilebilmesi telakisi temelinde gelişim göstermiştir (İnalçık, 1988: 33).

Osmanlıda hükümdarın mutlak otoritesine karşın, siyasi, sosyal ve iktisadi meselelerin çözüme kavuşturulması bizzat kendi iradesinden ziyade hükümdarın idari ve adli yetkisini temsil eden birtakım makamlar ve bu makamlara bağlı daireler tekelinde olmuştur (Şimşir, 1994: 360). Böylece devletin en büyük idari ve adli organ olması dolayısıyla Divan-ı Hümayun’a bu anlayışa bağlı olarak çok sayıda siyasi, sosyal ve iktisadi mesele intikal etmiştir. Söz konusu meselelere mukabil alınan hukuki kararların birer suretlerinin muhafaza edilmesi anlayışı ise birtakım kurumlar ve bu kurumların tuttuğu kayıtlardan meydana gelen arşivler biçiminde kendini göstermiştir.

Divan-ı Hümayun’a intikal edip çözümleri için emir çıkarılan meselelerin suretleri, 17. yüzyıla kadar Mühimme defterlerine kaydolunurken, tarihsel süreç içerisinde dönemin özel koşullarının yanı sıra bu sahada edinilen dene-

yime bağlı olarak Divan-ı Hümayun'da tutulan defterlerin düzenlenmesinde de birtakım gelişmeler meydana gelmiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde süreç içerisinde Şikâyet defterleri, Name-i Hümayun defterleri ve Ahkâm defterleri gibi defter serileri tutulmaya başlanmıştır (İnalcık, 1988: 34). Bu defterlerden Ahkâm defterleri Osmanlıda en yüksek hukuki karar organı vazifesini gören Divan-ı Hümayun'a intikal eden pek çok meseleye dair kararları ihtiva etmesi sebebiyle 18. yüzyılın ortalarından sonraki süreçte birçok araştırma sahası için önemli bir kaynak hüviyeti kazanmıştır. Özellikle de şehir tarihi açısından çok önemli birer kaynak niteliği taşımaktadır. 18. yüzyıl ortalarında Hısn-ı Mansur, Behisni, Kâhta, Gerger ve Samsad gibi günümüz Adıyaman sınırlarını oluşturan idari birimlerin Maraş eyaletine bağlı olması (Tunç: 2019) sebebiyle söz konusu idari birimler ile ilgili hükümler Maraş Ahkâm Defterlerine kaydedilmiştir. Ancak, söz konusu defterlerde adı geçen idari birimlere gönderilen tüm hükümlerin incelenmesi bu çalışmanın kapsamını aşması dolayısıyla bu çalışmada sadece I Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde Adıyaman ile ilgili hükümlerin incelenmesi yapılmaktadır. Yine tüm bu hükümlerin muhtevalarının değerlendirilmesi de bu çalışmanın kapsamını aştığını belirtmek gerekir. Bu çalışmada söz konusu hükümlerin muhtevalarına dair genel bilgi verilerek hangi idari birime gönderildikleri ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada I Numaralı Maraş Ahkâm Defteri temelinde Maraş Ahkâm Defterlerinin Adıyaman tarihi için öneminin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

1. Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Tarihi Kaynak Olarak Değeri

Maraş Ahkâm Defterlerinin Adıyaman tarihi için kaynak olarak değeri ortaya konulmadan önce genel anlamda Ahkâm Defterleri hakkında bir değerlendirme yapmak konu bütünlüğü açısından önem arz etmektedir. Ahkâm, Arapça menşeli olup "hkm" mastarından türeyen hüküm sözcüğünün çoğul halini ifade etmektedir. Hüküm sözcüğü sözlük anlamı olarak emir, hüküm, kanun gibi anlamlara gelmekle birlikte daha geniş anlamda devlet egemenliğini ve otoritesini ifade etmek için kullanıldığı gibi özellikle fıkıh, nahiv gibi ilimlerde olmak üzere belli bir konuya ilişkin kurallar bütünü anlamında da kullanılmıştır (Özel, 1988: 550; Develioğlu, 2008: 17). Hüküm sözcüğü Osmanlıda ise I Numaralı Maraş Ahkâm Defteri'nde ki hükümlerde görüldüğü üzere herhangi bir iş veya vazife için verilen "padişah buyruğu" anlamında "*hükûm-i hümayûn*" şeklinde kullanılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda padişah mutlak otorite olmasına karşın padişahın idari ve adli yetkisini temsil eden birtakım makamlar ve bu makamlara bağlı daireler bulunmaktaydı. Bu söz konusu yetki mercilerinin padişah adına hüküm verme yetkisine sahip olmasından dolayı hükümler de bu makamlardan biri olan sadaret makamından çıkmaktaydı (Sahillioğlu, 1988: 551). Söz konusu makamdan idari yapıya dair bütün siyasi, iktisadi ve

hukuki kararlar ve bu kararların suretleri 17. yüzyıl ortalarına kadar sadece Mühimme Defterlerine kaydolunurken, tarihsel süreç içerisinde siyasi gelişmeler paralelinde Divan-ı Hümayun'da muhteva ettikleri konulara göre yeni defter serilerinin ortaya çıkmasıyla 1649 yılından itibaren sadece devlet ile ilgili meseleleri ihtiva eden kayıtlar Mühimme Defterlerine kaydedilmiştir. İdari ve adli konuları ihtiva eden meseleler için ise Şikâyet Defterleri gibi muhtelif defter serileri tutulmaya başlanmıştır (Kütükoğlu, 2020: 519). 1742 yılına gelindiğinde ise yine siyasal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak Divan-ı Hümayun'daki iş yükünün artması ile dönemin Reisü'l-Küttabı Mehmed Ragıp Efendi (Koca Ragıp Paşa) tarafından eyalet esasına göre şikâyetleri kaydetme usulünün getirilmesi öngörülmüş ve böylece Şikâyet Defterleri kendi aralarında eyaletlere taksim edilerek Divan-ı Hümayun'dan çıkan hüküm, kanunname ve nizam mahiyetinde olan kararların kayıtlı bulunduğu Ahkâm Defterleri adı altında yeni bir defter serisi ortaya çıkmıştır. Ahkâm Defterlerinin eyaletlere taksim edilmesi aynı zamanda Şikâyet Defterleri ile arasında görülen en belirgin farkı ortaya koymaktadır (Pakalın, 1993: 39; Emecen, 2005: 125; Aydın, 2007: 403-406).

Ahkâm defterleri, muhteva olarak kendinden önceki defterler ile benzerlik göstermesine rağmen şekil olarak özgün niteliklere sahiptir. Mühimme ve Şikâyet Defterlerine oranla ebat olarak daha dar ve uzun olup, dış kapakları ebru baskı tekniği ile yapılmıştır. Kapak kısmında “*hazâ defter-i kuyûd-ı ahkâmü’ş-şikâyât*”, “*hazâ defter-i kuyûd-ı ahkâm-ı şikâyet/ahkâm-şikâyet*” ve “*hazâ defter-i şikâyet*” şeklinde girişlerle başlamaktadır.¹

Ahkâm defterlerinin ihtiva ettiği hükümler, yine I Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde görüldüğü üzere belli bir tarih sırası gözetilerek belirli bir intizam içerisinde kaydedilmiştir. Defter doluncaya kadar farklı senelere ait meseleler aynı deftere kayd edilmeye devam ediliyor defter dolduktan sonra ise hükümler yeni bir deftere kayd edilerek tarih olarak bir kopukluk meydana gelmemesi sağlanmıştır. Hükümlerde tarihlerin yazımında net bir gün verilmediği ve ayın belirli bir bölümü olan “*evâil, evâsıt, evâhir*” gibi onar günlük tarih aralığında ve daha sonra ay ismi ve yılı şeklinde kaydedilmiştir. Ahkâm defterlerinde yer alan hükümlerden her bir hükmün ilk kısmı, şer’i ve örfî yetkiliye ayrı ayrı veya ikisine birden hitap ile başlamaktadır. Daha sonra nakil-i iblağ diyebileceğimiz bölümde şikâyet konusu açıklanmaktadır. Son bölümde ise “*şer’le görilmek için yazılmıştır*”; “*mahallinde şer’le görilmek bâbında...*” vs. ifadelerle ile getirilen çözüm belirtilmektedir.

Ahkâm defterlerinin genel olarak Osmanlıda Divan-ı Hümayun'da tutulan kayıtlarda kullanılan bir yazı türü olan *divanî* yazı ile yazıldığı görülmektedir (Gökbilgin, 1992: 44). Söz konusu divanî yazı İran menşeli bir yazı türü olmasına karşın Osmanlı idari teşkilatında özellikle resmi yazışmalarda

1 Örneğin bk. Ek 1 I Numaralı Maraş Ahkâm Defterinin Kapak Sayfası ve Ek 2 I Numaralı Maraş Ahkâm Defterinin Künyesi.

kullanılmak üzere geliştirilen bir yazı çeşididir. Dolayısıyla temel karakteristik özelliklerinin Osmanlıda şekillendiğini söylemek mümkündür. “Divana mahsus” anlamına gelen bu yazı türü sadece divanda yazıldığı için bu adı almıştır Divan-ı Hümayun’da tutulan kayıtların tamamı bu yazı türü ile yazılmıştır (Alparlan, 1994: 445-446). Ancak, Mübahat Kütükoğlu (1994: 63) arşiv belgelerinde kullanılan yazılar için gerçek manada divanî yazı demenin mümkün olmadığını bu belgelerin daha ziyade “kırma” veya “hurda” denilen yazı şekilleriyle yazıldığı görüşünü savunmaktadır. Ona göre kullanılan bu yazı şekillerinde “süratli yazma endişesi zaman zaman yazının noktalarının ihmal edilmesine sebep olduğundan dolayı belgelerin okunması divaniye oranla güç bir hal almaktadır.

Şikâyet defterlerinin eyaletlere göre tanzim edilmesiyle tutulmaya başlanan Ahkâm Defterleri, Tablo 1’de görüldüğü üzere on yedi bölge esas alınarak tertip edilmiştir.

Tablo 1. *Ahkâm Defterlerinin Eyaletlere Göre Tanzimi (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi^{2017: 22}).*

Eyalet Adı	Defter Sayısı	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi
Adana	9	1742	1878
Anadolu	185	1742	1889
Bosna	9	1742	1867
Cezayir ve Rakka	25	1746	1875
Diyarbakir	9	1742	1875
Erzurum	19	1742	1879
Halep	9	1742	1850
İstanbul	26	1742	1910
Karaman	39	1742	1878
Maraş	6	1742	1867
Mora	21	1716	1840
Özi ve Silistre	49	1742	1877
Rumeli	85	1742	1908
Sivas	36	1742	1908
Şam-ı Şerif	9	1742	1908
Trabzon	8	1742	1911

Tablo 1’de görüldüğü üzere, Mora Ahkâm Defteri (1716) haricinde defterlerin başlangıç tarihi 1742 yılı olup, defterlerin bir kısmı II. Meşrutiyet dönemine kadar varlığını sürdürmüştür.

2. Maraş Ahkâm Defterleri

Maraş Ahkâm Defterleri olarak 1742-1877 yılları arasını kapsayan toplam altı defter bulunmaktadır. Maraş Ahkâm defterleri ile ilgili bilgiler aşağıda Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. *Maraş Ahkâm Defterleri (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 2010: 34).*

Defter Adı	Hicri Tarih	Miladi Tarih	Sayfa Sayısı
I Numaralı Maraş Ahkâm Defteri	1155-1164	1742-1751	297
II Numaralı Maraş Ahkâm Defteri	1178-1196	1765-1781	423
III Numaralı Maraş Ahkâm Defteri	1196-1299	1782-1814	310
IV Numaralı Maraş Ahkâm Defteri	1228-1249	1813-1834	128
V Numaralı Maraş Ahkâm Defteri	1249-1277	1834-1861	167
VI Numaralı Maraş Ahkâm Defteri	1278-1294	1861-1877	278

Defterler belirtilen zaman zarfında Maraş eyaletine bağlı Malatya, Ayıntab (Antep), Kasr-ı Zülkadriye (Kadirli)'nin yanı sıra Hısn-ı Mansur, Behisni, Kâhta, Gerger, Samsad gibi idari birimlerine gönderilen hükümleri içermektedir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 2010: 22).

Tablo 2'de gösterilen Maraş Ahkâm Defterleri özelinde yazarın ilk dipnotta belirttiği çalışmasının yanı sıra daha önce yapılmış altı lisansüstü tez çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalar sırasıyla; Cengiz Özveri tarafından 2004 yılında tamamlanan "1813-1834 Yılları Arasını Kapsayan IV Numaralı Maraş Ahkâm Defteri'nde Maraş Kadılığı'na Gönderilen Hükümler", Yasin Kozak tarafından 2005 yılında tamamlanan "V ve VI Numaralı Maraş Ahkâm Defterlerinde Maraş'a Gönderilen Hükümler", Esra Paköz tarafından 2014 yılında tamamlanan "I Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde Malatya'ya Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi" ve Ömer Dursun tarafından 2016 yılında tamamlanan "II Numaralı Maraş Ahkâm Defteri'nde Malatya'ya Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1765-1781)", Atike Aysoy tarafından 2016 yılında tamamlanan "II Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde, Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Kâhta, Gerger, Samsad)'a Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi" ve Ökkeş Küçükdağlıkan tarafından yine 2017 yılında tamamlanan "II Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde 1-212 Sayfalar Arasında Bulunan ve Maraş'a Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1765-1775)" konulu yüksek lisans tez çalışmalarıdır. Söz konusu çalışmaların hepsinde, ilgili hükümlerin transkripleri yapıldıktan sonra hüküm özetleri yapılarak, hüküm muhtevaları temelinde değerlendirmeler yapılmıştır

3. I Numaralı Maraş Ahkâm Defteri ve Adıyaman

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Tablo 2'de gösterildiği üzere Maraş eyaletine ait 1742-1877 yılları arasını kapsayan toplam altı defter bulunmaktadır. Bu defterlerden ilki olan I Numaralı Maraş Ahkâm Defteri, defter tasnifleri içerisinde A. {DVNS.AHK. ME.d, 00001 sıra numarasında kayıtlı bulunmaktadır. I Numaralı Maraş Ahkâm Defteri, yukarıda ortaya konulan Ahkâm Defterlerinin genel diplomatik özelliklerini yansıtmaktadır. Defterin kapağının üst kısmında tanıtım bilgisi olarak "*Maraş defteri. min*

evâil-i Cemâziye'l-âhir sene 1155 ilâ evâsıt-ı Şa'bân sene 1164" yazmaktadır.² Defterin birinci sayfasında, ilk hükümlerden önce ise defter künyesi olarak " *Bi-ismihi Te'alâ Hazâ kuyûd-ı ahkâmü'ş-şikâyât fi zamân-ı sadr-ı sudûrü'l-vüzerâ Hazreti Ali Paşa yesserallâhü mâ-yeşâ fi ibbân-ı Hazreti Mehmed Ragıp Efendi Re'isü'l-küttâb nâle mâ yetemennâhu*" ifadesi yer almaktadır.³

Divan-ı Hümayun'da hazırlanan diğer tüm defterleri gibi I Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde de numaralandırma varak ile değil de sayfa numarası ile yapılmıştır ve sayfa sayısı 297'dir. Söz konusu defterde günümüz Adıyaman ili sınırlarını oluşturan Hısn-ı Mansur, Behisni, Kâhta, Gerger ve Samsad gibi idari birimlere gönderilen hüküm sayısı 203'tür. Sayfaların sağ ve sol taraflarında genel olarak iki cm kadar boşluklar bırakılmış ve her sayfaya düşen hüküm sayısı ise hükümlerin uzunluğuna göre farklılık göstermektedir. Sayfa sonlarındaki hükümlerde ise muhtemelen bir sonraki sayfaya sarkmaması amacıyla hükümler çapraz bir şekilde yazılmıştır; yine de bazı hükümlere bir sonraki sayfada devam edildiği görülmektedir. Hükümler farklı kâtipler tarafından yazılabildiğinden, hükümler arasından yazı stili bakımından da farklılıklar söz konusudur.

I Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde hükümler tarih sırası içinde belirli bir düzene göre yazılmıştır. Hükümlerde, tarihler genellikle hükmün sol alt köşesinde *Fî evâil-i C. sene 1155* şeklinde ayın belirli bir bölümü olan "*evâil (1-10), evâsıt (11-20), evâhir (21-30)*" gibi onar günlük tarih aralığında ve daha sonra ay ismi ve yılı şeklinde kaydedilmiştir. Ahkâm Defterlerinde yer alan hükümlerden her bir hükmün ilk kısmı "*Maraş vâlisine ve Hısn-ı Mansur kâdılarına hüküm ki*" (BOA, Maraş Ahkâm Defterleri, 1: 6/4) şeklinde şer'î ve örfî yetkiliye ayrı ayrı veya ikisine birden hitap ile başlamaktadır. Devamında "*Sen ki Hısn-ı Mansur kâdısı mevlânâ-yı mûmâ ileyh ve Seyyid Hasan zîde fazlühûsun südde-i sa'âdetime mektûb gönderub...*" (BOA, Maraş Ahkâm Defterleri, 1: 7/1) şeklinde, şikâyetin geldiği yer, şahıs ve var ise şahsın elkabı ve dua cümlesi gelmektedir. Daha sonra ise nakil-i iblağ diyebileceğimiz bölümde şikâyet konusu açıklanmaktadır. Son bölümde ise "...*kânûn üzere amel olunmak için*" (BOA, Maraş Ahkâm Defterleri, 1: 18/4); "...*şer'le görilmek için yazılmıştır*" (BOA, Maraş Ahkâm Defterleri, 1: 19/1); "...*mahallinde şer'le görilmek bâbında...*" (BOA, Maraş Ahkâm Defterleri, 1: 25/4) vs. ifadeler ile getirilen çözüm belirtilmektedir.

I Numaralı Maraş Ahkâm Defteri'nde Hısn-ı Mansur, Behisni, Kâhta, Gerger ve Samsad gibi idari birimlere gönderilen hükümlerin muhtevasına bakıldığında, söz konusu hükümlerin eşkıyalık gibi asayiş problemleri, tımar, iltizam ve malikâne gibi mali ve tarım politikaları, vakıf kurumu, miras meseleleri gibi siyasi, sosyal ve iktisadi konuları ihtiva ettiği görülmektedir. Hükümlerin gönderildikleri idari birimler ve şikâyet konularına dair sayısal veriler ve kategorik dağılımları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

2 Bk. Ek 1 I Numaralı Maraş Ahkâm Defterinin Kapak Sayfası.

3 Bk. Ek 2 I Numaralı Maraş Ahkâm Defterinin Künyesi.

Tablo 3. *Defterde Yer Alan İlgili Hükümlerin Gönderildikleri İdari Birimler ve Şikâyet Konularına Göre Kategorik Dağılımları*

Kategori	İdari Birim	Hüküm Sayısı	Referans
Asayiş Problemleri (Eşkîyalık,Gasp)	Hısn-1 Mansur	56	11/1; 14/3; 17/3; 17/6; 18;1; 19/1; 19/2; 24/2; 32/2; 39/4; 42/4; 48/4; 55/1; 56/1; 56/2; 58/4; 58/5; 67/4; 72/1; 72/3; 83/4; 88/1; 93/4; 95/3; 97/1; 97/4; 98/3; 99/2; 109/1; 111/1; 114/1; 124/2; 129/2; 131/1; 132/3; 134/3; 148/3; 160/4; 164/4; 168/3; 174/4; 175/3; 186/1; 186/3; 208/3; 221/3; 222/1; 222/3; 247/4; 249/1; 252/1; 255/4; 261/1; 266/4; 288/3; 295/4
	Behisni	7	205/2; 222/4; 239/3; 276/2; 278/3; 281/2; 284/3
	Kâhta	2	107/1; 212/3
	Gerger	4	78/1; 182/4; 208/4; 220/2
	Samsad	3	99/1; 133/3; 280/4
	Taş-İl	2	164/2; 273/2
	Şure İli	2	25/4; 49/2

Kategori	İdari Birim	Hüküm Sayısı	Referans
Mali ve Tarım Politikaları (Tımar, İltizam, Malikâne, Vergi)	Hısn-1 Mansur	38	6/4; 11/2; 19/6; 21/3; 22/1; 24/1; 31/2; 32/3; 44/6; 57/4; 59/1; 60/3; 63/4; 67/3; 69/1; 76/4; 81/4; 93/3; 93/5; 94/4; 97/3; 98/2; 114/3; 115/1; 125/3; 126/1; 148/2; 173/1; 174/3; 191/4; 192/2; 195/1; 199/4; 204/3; 245/1; 245/4; 251/3; 290/3
	Behisni	1	74/5
	Kâhta	8	10/2; 26/1; 59/2; 80/4; 187/2; 194/3; 198/3; 293/4
	Gerger	11	46/2; 46/3; 46/4; 46/5; 47/1; 47/4; 123/3; 189/4; 193/1; 218/2; 289/2
	Şure İli	6	10/2; 39/3; 42/2; 164/3; 167/1; 265/3

Kategori	İdari Birim	Hüküm Sayısı	Referans
Vakıf Kurumu	Hısn-1 Mansur	13	14/2; 19/3; 20/3; 25/3; 32/1; 39/1; 42/1; 52/7; 57/5; 60/4; 85/3; 108/2; 163/1
	Kâhta	3	244/4; 252/3; 286/3
	Gerger	1	190/4

Kategori	İdari Birim	Hüküm Sayısı	Referans
Miras Meseleleri	Hısn-ı Mansur	6	1/2; 22/2; 84/1; 138/4; 198/2; 222/2

Kategori	İdari Birim	Hüküm Sayısı	Referans
Muhtelif Meseleler	Hısn-ı Mansur	34	1/1; 7/1; 9/3; 10/4; 18/2; 18/4; 28/2; 29/3; 31/4; 36/3; 38/2; 55/2; 72/4; 81/1; 86/4; 88/2; 98/1; 106/5; 110/6; 111/2; 113/2; 113/3; 125/2; 125/4; 134/4; 165/4; 168/1; 176/2; 184/1; 184/2; 187/4; 192/3; 237/2; 254/3
	Behisni	3	73/1; 253/3; 261/2
	Kâhta	1	10/3
	Gerger	1	135/4
	Samsad	1	248/4
	Taş-İl	1	273/1

Tablo 3'te görüldüğü üzere tespit edilen hükümler gönderildikleri idari birimlere göre tasnife tabi tutulduğunda en çok hükmün gönderildiği idari birimin 147 hükümlerle Hısn-ı Mansur olduğu görülmektedir. Hısn-ı Mansur'u sırasıyla 18 hükümlerle Gerger, 14 hükümlerle Kâhta, 10 hükümlerle Behisni, 8 hükümlerle Şure İli, 4 hükümlerle Samsad ve 3 hükümlerle Taş-İl idari birimleri takip etmektedir. Bu sayısal verilere göre; 10. sayfada yer alan 2. hükmün (10/2) hem Kâhta hem de Şure İli idari birimlerinin kadılarına hitaben gönderilmesi ve aşağıdaki tabloda her iki idari birim kategorisi verilerinde de yer alması dolayısıyla toplam hüküm sayısı 203 olması gerekirken 204 çıkmaktadır.

Söz konusu hükümlerin şikâyet konularına göre sayısal dağılımında ise 76 hükümlerle asayiş problemleri şeklinde izah edebileceğimiz eşkıyalık ve gasp gibi meselelere ilişkin hüküm sayısının çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra mali ve tarım politikaları (tumar, mukataa, iltizam, malikâne) ile ilgili olarak 63 hüküm olduğu görülürken, muhtelif meselelere dair 41, vakıf kurumuna dair 17 ve son olarak miras meseleleri ile ilgili olarak 6 hüküm tespit edilmiştir.

Sonuç

Çalışmada ortaya konulan veriler ve bu çerçevede yapılan değerlendirmeler Ahkâm Defterlerinin 18. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı siyasi, sosyal ve iktisadi tarihi açısından önemini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Birçok araştırma sahasına kaynak olma niteliği taşıyan bu defterlerin kendilerinden önceki defter serilerinden farklı olarak idari bölgelere göre tasnif edilmeleri özellikle de şehir tarihi çalışmaları açısından temel başvuru kaynakları arasından sayılmalarını sağlamıştır. Çalışmada Ahkâm Defterlerinin söz konusu niteliklerini Adıyaman özelinde yansımalarını görmek mümkün olmuştur. Zira I Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde Adıyaman ile ilgili olarak tespiti yapılan 203 hükmün başta asayiş problemleri olmak üzere

daha çok miras anlaşmazlıklarından kaynaklanan şahsi anlaşmazlıklar, yerel idarecilerle ilgili şikâyetler, vakıflar ile ilgili anlaşmazlıklar, alacak-verecek meseleleri, vergi tahsillerinde yaşanan sıkıntılar, toprak ile ilgili anlaşmazlıklar gibi meseleleri ihtiva etmesi şehrin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına dair önemli veriler sunmaktadır. Söz konusu hükümlerin aynı zamanda Adıyaman'ın sınırlarındaki kaza, nahiye ve köylere dair bilgiler içermesi şehrin idari taksimatına dair bir portre ortaya koyabilmektedir. Çalışmada söz konusu hükümlerin sadece sayısal olarak tespiti yapıp bunların hangi idari birimlere gönderildikleri ve muhtevalarının konu itibarıyla neyden oluştuğu gibi hususlar hakkında veriler ortaya konulmuştur. Bu sebeple söz konusu hükümlerin muhtevalarının detaylı olarak değerlendirilebilmesi ancak başka bir çalışmanın konusu olarak ele alınmasıyla mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), Maraş Ahkâm Defterleri (A.DV-NS.AHK.d), No:1.

B. Kaynak Eserler

Kınalızâde Ali Çelebi. (2007). *Ahlâk-ı alâ'i* (M. Koç, Haz.). İstanbul: Klasik Yayınları.

C. Araştırma ve İncelemeler

Alparslan, A. (1994). Divanî. *DİA* (Cilt 9, s. 445-446) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Aydın, M. A. (2002). Osmanlı hukukunun genel yapısı ve işleyişi. *Türkler* (Cilt 10, s. 15-20) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Aydiner, M. (2007). Ragıp Paşa. *DİA* (Cilt 34, s. 403-406) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Develioğlu, D. (2008). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Emecen, F. M. (2005). Osmanlı divanının ana defter serileri: Ahkâm-ı mîrî, ahkâm-ı kuyûd-ı mühimme ve ahkâm-ı şikâyet. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3 (5), 107-140.

Genç, Y. İ. vd. (2010). (Yay. haz.). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*. İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı.

Gökbilgin, M. T. (1192). *Osmanlı paleografya ve diplomatik ilmi*. İstanbul: Enderun Yayınları.

İnalcık, H. (1988). Şikâyet hakkı: ‘arz-ı hâl ve ‘arz-ı mazhar’lar. *Osmanlı Araştırmaları*, 7-8, 33-54.

İnalcık, H. (2010). *Devlet-i aliyye: Osmanlı imparatorluğu üzerine araştırmalar*. Cilt 1. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kütükoğlu, S. M. (1994). *Osmanlı belgelerinin dili*. İstanbul Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı.

Kütükoğlu, S. M. (2020). Mühimme defteri. *DİA* (Cilt 31, s. 519-522) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Öz, M. (1999). Klasik dönem Osmanlı siyasi düşüncesi: Tarihi temeller ve ana ilkeler. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 12 (1), 27-33.

Özel, A. (1988). Ahkâm. *DİA* (Cilt 1, s. 550-551) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. Cilt I. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Sahillioğlu, H. (1988). Ahkâm defteri. *DİA* (Cilt 1, s. 551) içinde. İstanbul: Türkiye

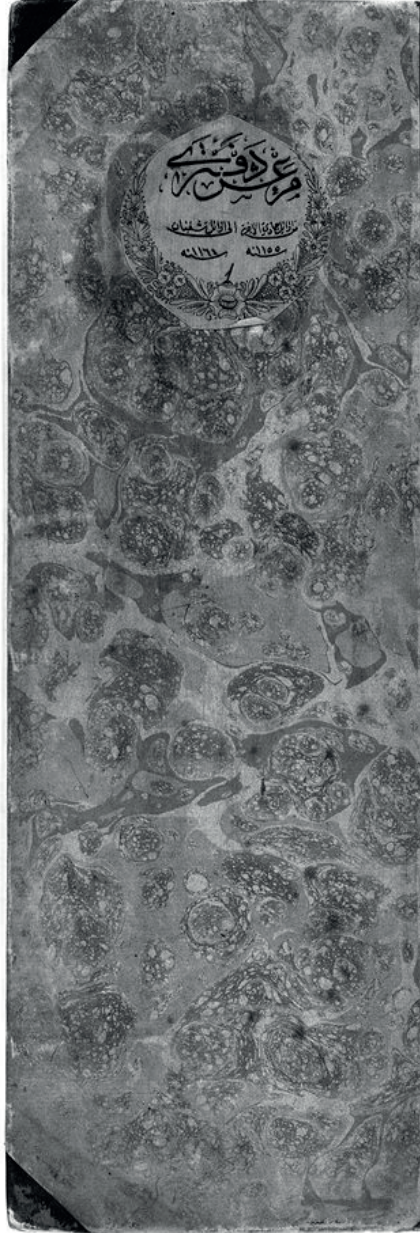
Diyanet Vakfı Yayınları.

Şimşir, N. (1994). Ahkâm defteri'nin tarihi kıymeti ve 107 no'lu Anadolu ahkâm defteri'ndeki İzmir ile ilgili hükümler. *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, 9, 357-390.

Tunç, M. N. (2019). *18. yüzyılda Adıyaman (Hısn-ı Mansur Behisni Gerger Kahta ve Samsat) idari sosyal ve iktisadi tarihi*. İstanbul: Kitabevi.

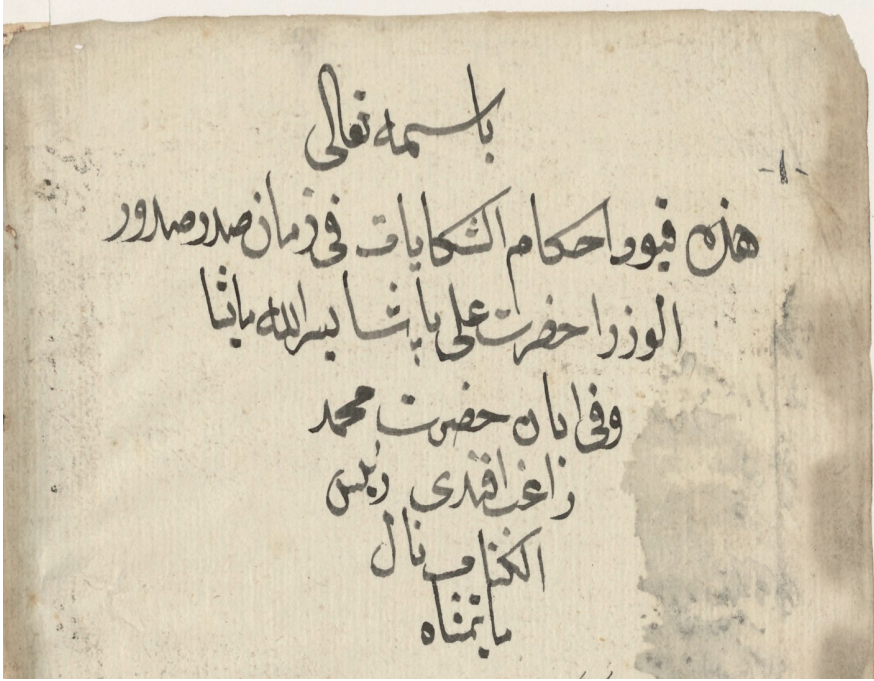
EKLER

Ek 1: I Numaralı Maraş Ahkâm Defterinin Kapak Sayfası

A.;DVNS.AHK.ME.d.00001

Ek 2: I Numaralı Maraş Ahkâm Defterinin Künyesi

Bölüm 2

SUÇ VE CEZA: SULTAN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE MADALYA VE NİŞAN İSTİRDÂDI

Meryem ÇEKİM¹

¹ Dr. Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Bağımsız Araştırmacı,
mernus1453@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9337-6557.

GİRİŞ

Tarihin eski çağlarından itibaren hükümdarlar gerek kendi tebaalarını gerekse topluma yararlı olmuş yabancı kişileri çeşitli objelerle taltif etmiştir (Önsöz, 2004, s.7). Lütuflar, bağışlar, ihsanlar manalarına gelen taltifat sözcüğü aynı zamanda iyilik yaparak gönül alma, bireyi madalya, nişan, rütbe, aylık artırma ve benzeri şekiller ile ödüllendirme anlamlarına da gelmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren taltif uygulamaları ile karşılaşmıştır. Nitekim devletin kuruluş yıllarında çelenk, sorguç, tuğ, kaftan, kalkan, kılıç gibi objeler ödül olarak verilirken batı ile kurulan münasebetler sonucunda madalya ve nişanlar taltifat maksadıyla kullanılmıştır. (Çekim, 2023, s.1).

Osmanlı Devleti tarafından taltif objesi olarak kullanılan madalyalar; *“genellikle unutulmaması gerekli görülen bir başarının hâtırası olmak üzere altın, gümüş, bakır ve nikelden hazırlanmış olup bir defaya mahsus verilen bir mükâfat ve şeref armağanı”* olarak tanımlanmaktadır (Artuk, 2003, s.301). Nişanlar ise *“devlet tarafından üstün hizmet karşılığı verilen, genellikle süslü ve değerli taşlarla bezeli bir çeşit madalyon”* manasına gelmektedir (Artuk, 2007, s. 154). Söz konusu madalya ve nişanlar *“devlet tarafından, o devleti temsil eden hükümdarın emri ve iradesiyle, topluma askeri, kültürel, ekonomik ve benzeri şekilde üstün hizmetler veren, kahramanlık, yararlılık ve başarı gösteren kişilere verilen simgesel ödüller”* olarak da sıkça kullanılmıştır. Tek parça metalden para gibi darp edilen madalyalar; elbiseye veya boyuna asılarak taşınan yani talik edilen (takılan) ve talik edilmeyip hatıra olarak saklanan olmak üzere iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Madalyalar başka ülkelerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de önemli siyasal, sosyal, ekonomik olayların göstergesidir (Erüreten, 2001, s.12-13).

Osmanlı Devleti'nde madalyalardan sonra nişanlar ihdas edilmiştir (Artuk & Artuk, 1967, s. 9). Nişanlar beratlarıyla verilmekte olup üzerinde nişanı veren hükümdarın ismi, verilme sebebi, nişanı alan kişinin adı, görevi, rütbesi yer almaktadır. Boyuna, göğsün sol kısmına veya göğüs hizasına takıldığı gibi nişanların özel bir adı ve rütbesi de bulunmaktadır (Meydan Larousse Ansiklopedisi, 1992, s. 532). Nişanlar kutu içinde takdim edilmekte ve ihdas edildiği tarihlere göre farklılık göstermektedir. Erken dönemlerde ait kutular armudi ve dikdörtgen şeklinde olup üzerinde rakamla nişanın rütbesi belirtilirken; daha geç döneme ait kutular genellikle büyük kadife kaplı ve dönemin hükümdarının tuğrasını taşımıştır (Eldem, 2009, 183).

XIX. yüzyılın sonlarına doğru hükümdar olan Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) çok sayıda madalya ve nişan ihdas edilmiştir. Bunlar Rusya Muharebesi Madalyası, Plevne Muharebesi Madalyası, İmtiyaz Madalyası, İftihar (Sanayi) Madalyası, Alman Mülâkatı Madalyası, Tarz-ı Cedid Girid Madalyası, Liyakat Madalyası, Tarz-ı Cedid Yemen Madalyası, Ziraat ve Sınaat Madalyası, Hareket-i Arz Madalyası, Anadolu Musabînine İâne Madal-

yası, Tesisat-ı Askeriye İâne Madalyası, Yunan Muharebesi Madalyası, Evlâd-ı Şüheda İâne Sergisi Madalyası, Maarif Madalyası, Hamidiye Hicaz Demiryolu Madalyası, Hicaz Demiryolu Maan Mevkii Madalyası, Harir Müsâbakası Madalyası, Son Yemen Madalyası, Medine-i Münevvere Mevkii Madalyası ile Şefkat Nişanı, Âli İmtiyaz Nişanı ve Hanedan-ı Âli Osmani Nişanıdır. (Erüreten, 2001, s.148-149).

Sultan II. Abdülhamid bu objelerin yanı sıra selefleri tarafından ihdas edilen madalya ve nişanları da taltif aracı olarak kullanmıştır. Bu dönemde madalya ve nişanlar genellikle ödüllendirme, takdir etme, gönül okşama, devlet ve hükümdara bağlılığı artırma, muhalif kesimleri yanına çekme, himaye altına alma, iyi niyete yatırım için başvurulmuştur (Çekim, 2023, s.65). Hırsızlık, adam öldürme, rüşvet, devlete hainlik gibi suçları işleyen kişilerden de ödülleri geri alınmıştır (Düstûr, 1289, s. 728). Bu konu ile alakalı Osmanlı Arşivi'nde çeşitli kayıtlara ulaşılmıştır.

Madalya ve Nişan İstirdâdı

Arapça redd kökünden türetilmiş olan istirdâd kelimesi, Kamus-ı Türkî sözlüğüne göre “*verilmiş veya gönderilmiş bir şeyin geri çevrilmesini talep etmek*” (Şemseddin Sami, 1317, s. 99); Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre ise “*yeniden ele geçirme, geri alma, kurtarma*” (Türk Dil Kurumu, 1998, s.1110) manalarına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde taltifat maksadıyla kullanılan nişan, madalyaların geri alınma sebepleri nizamnamelerinde ya açıkça belirtilmiş ya da ek madde olarak sonradan ilave edilmiştir.

Sultan II. Abdülhamid döneminde madalya ve nişan istirdadına dair somut bir örneğe öncelikle Kefe Şehbenderliği'nden Petersburg Sefareti'ne gönderilen 28 Aralık 1895 tarihli aşağıdaki raporda da karşılaşılmıştır.

“Kefe sakinlerinden ve Ermeni milletinden olup birkaç gün önce Petersburg’a hareket etmiş olan Ressay Ayvazovski, geçenlerde konutunda birkaç aileye vermiş olduğu ziyafette, Osmanlı hükümetinin idaresizliğinden dolayı Osmanlı askerleri ile Kürtlerin ve diğer İslam ahalinin Ermenilere zulmettikleri ve onları katlettikleri, bu durumdan da bütün Avrupa devletlerinin müteessir olduklarını, dolayısıyla Osmanlı hükümeti nezdinde ciddi ve şiddetli girişimlerde bulunmayı bir vazife addettiklerini belirtmiştir.

Yakın zamanda Ermenistan’da bir prenslik teşkili hususu kesin olarak düşünülüyorsa da, şayet bu teşebbüs semeresiz kalırsa, İstanbul’da meskûn seksen bini aşkın Ermeniler ve Anadolu ile yabancı memleketlerinde yerleşmiş bulunan birkaç milyon Ermeniler bizzat silahlanarak vatanlarını kurtarmak uğrunda can ve mallarını feda etmeye ittifak ettiklerini de sözlerine eklemiştir.

Daha da ileri giderek, Osmanlı Devleti ve İslamiyet aleyhine birtakım hezeyanlarda bulunmuş; düşmanca sözler sarf ettikten sonra, daha önceleri padişah tarafından uhdesine ihsan buyurulan birinci ve ikinci rütbelerden nişanları bun-

dan böyle taşıma tenezzülünde bulunmayacağını, hatta eşine ihsan buyurulan ikinci rütbeden şevkat nişanını dahi taşımasına müsaade etmeyeceğini mecnun ve rezil bir tavırla söyleyerek konuşmasını sonlandırmıştır. Müteakiben, nişanları tahkirâne bir şekilde yerlere attığında, davetlilerin hepsi onun bu melun muamelesini nefretle izlemişlerdir.

Nişanlardan birini kızına broş yaptırmak üzere Madam Bertina adında bir kadın evine götürmüş, diğer nişanları da Ayvazovski'nin yeğeni Mazirov'un ortaokul talebesi olan oğlu oynamak için göğsüne takarak okula alıp götürmüştür. Bu olaylara tiksinti ve hayretler içinde şahit olan Kefe Gümrük Nazırı, Şehbenderhane'ye acele bir şekilde gelip müteessiren ve müteessifen arz etmiştir.

Devlet ve millet-i necibe-i İslamiyye aleyhine dil uzatarak bu nişanları nefretle yerlere atması, Osmanlı milletine muhabbeti bulunanlar arasında olağanüstü bir tesir yaptığı gibi birçok yabancılara da son derece çirkin görünmüştür."

Bahsi geçen olay üzerine Kefe Şehbenderi, ressamın bu hareketi ve cesaretinden ötürü hem Rus Hükümeti tarafından cezalandırılmasını hem de Osmanlı Devleti tarafından kendisine verilen nişanların geri alınması için çaba göstermiştir. Bunun üzerine Petersburg sefiri, ressama ve hanımına verilen nişanların geri alınması için Osmanlı hükümetine teklifte bulunmuştur. Keza nişanların geri alınması hususuyla alakalı olarak daire-i sadarettin yazılan ve sadrazam imzalı arz tezkiresi Osmanlı Arşivi'nde yer almaktadır (BOA. Y. A. HUS. 344/51 Ürekli, 2019, s. 23).

Ressamın eşine ödül olarak verilen Şefkat Nişanı; Sultan II. Abdülhamid döneminde ihdas edilmiş olup harp zamanlarında, deprem, yangın ve sel gibi hadiselerde devlet, millet, vatanın menfaat ve selametine muhtacin, musaibinin def ve tadil ihtiyacatına her ne olursa olsun çalışmış olan kadınlara verilmiştir (Artuk & Artuk, 1967, s.23). Şefkat Nişanının birinci derecesi altından mamul bir tür zincir ile gerdana talik olurken; ikinci rütbesi küçük bir bağla göğse, üçüncüsü ise kordona raptedilmiş yıldız şeklinde ve ikinci rütbe nişanın sahip olduğu bağ ile göğsün sol tarafına talik edilmektedir (Turan, 2017, s. 224-225). Bu nişan ihdasından itibaren rağbet görmüş savaş veya felaket anındaki yardımlar karşılığında verilmesi kuralı kısa sürede unutulmuştur. Uygulamada en fazla insanlığa ve vatana hizmet mefhumu kullanılmıştır. (Eldem, 2009, 263). Şefkat Nişanı Nizamnamesinin dokuzuncu maddesinde Mecidi ve Osmani nişanların talikten men ve mahrum eden sebeplerin Şefkat Nişanı için de geçerli olduğu bildirilmiştir. Mecidi ve Osmani nişanlarının nizamnamelerinde hırsızlık, katletmek, rüşvet, devlete hainlik gibi suçlar işleyen ve mahkeme tarafından suçları sabit olan kişilere ceza verileceği gibi nişanlarının da geri alınacağından belirtilmiştir (Düstür, 1299, s. 62; Düstür, 1289, s. 728; Düstür, 1289, s.734).

Madalya ve nişan istirdadıyla alakalı bir başka olay ise 1906 yılında yaşanmıştır. Bu tarihte bazı güçlü devlet adamlarınca himaye gören İstanbul Şehre-

mini Rıdvan Paşa ile Bedirhan ailesi arasında yaşanan kan davası sonucunda Rıdvan Paşa öldürülmüştür. Rıdvan Paşa'nın ölümünden sorumlu tutulan Selimiye Kışlası Kumandanı Ali Şamil Paşa ve Bedirhan ailesinin hizmetindeki aşiret mensuplardan üç kişi yakalanarak sürgüne gönderilmiştir. Akabinde mezkûr kişilerin evleri aranmış yüksek rütbeli bir subay olan Ali Şamil Paşa'nın sahip olduğu birinci rütbeden Mecidi ve Osmanî nişanları ile Rusya Muharebesi Madalyasının yanı sıra Plevne Muharebesi Madalyası, Hicaz Demiryolu Madalyası, altın ve gümüş İmtiyaz Madalyası, Yunan Muharebesi Madalyası, İftihar Madalyası ile altın Liyakat madalyalarına el konulmuştur. Bununla birlikte diğer üç kişinin düşük rütbeli iki Osmanî, dört Mecidi nişanı ile dokuz adet madalyaları geri alınmıştır (Eldem, 2009, s. 355-356).

Ali Şamil Paşa'nın sahip olduğu madalya ve nişanlardan bazılarının özelliklere bakıldığında; Rusya Muharebesi Madalyası; Sultan II. Abdülhamid'in döneminin ilk yıllarında 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşına katılan on binlerce Osmanlı askerini takdir etmek amacıyla sade ve küçük bir şekilde tasarlanmıştır. Rusya Muharebesi Madalyasıyla benzer görüntüye sahip olan Plevne Muharebesi Madalyası ise askeri başarısızlığa rağmen Plevne müdafaasında direniş gösteren kişilere verilmek üzere hazırlanmıştır (Çekim, 2023, s. 25-26). Hicaz Demiryolu Madalyası; yapımına Sultan II. Abdülhamid döneminde başlanan ve Hicaz'a kadar uzanan demiryoluna çeşitli şekillerde yardımda bulunanlara verilmek amacıyla ihdas edilmiştir (Gündüz, 2011, s.129).

İmtiyaz Madalyası; Sultan II. Abdülhamid döneminde büyük ve küçük olmak üzere iki şekilde ihdas edilmiştir. Bunlardan birincisi 1879 yılında çıkarılmış olup madalyanın ön tarafında tarih ile birlikte sadakat, hamiyet, gayret ve şecaat ibareleri yer almıştır. Madalyanın arka tarafında ise zeytin ve defne dallarından bir çelenk içinde ay-yıldız ve arma yer almıştır. Madalyanın ikinci versiyonu 23 Eylül 1883 tarihinde çıkarılmış on maddelik bir nizamnamesi bulunmaktadır. Buna göre devletin ve hükümdarın çıkarlarını koruyan ve faydalı hizmetlerde bulunanlara ödül olarak bu madalyanın verileceği belirtilmiştir. Madalyanın ön kısmında Osmanlı arması, arka tarafında ise "*Devlet-i Aliye-i Osmaniye'ye fevkalade sadakat ve şecaat ibraz edenlere mahsus madalyadır*" ibaresiyle madalya almaya hak kazanan şahsın adının bulunacağı boşluk yer almaktadır (Gündüz, 2011, s.130).

İmtiyaz Madalyası Nizamnamesine sonradan eklenen maddede ise "*İmtiyaz madalyalarının satılması ve her ne suretle olursa olsun başkalarına verilmesi katiyen yasaktır. Buna aksi hareket edenler ve satın alanlar 24 saatten bir haftaya kadar hapis veyahut bir Osmanlı altınından beş Osmanlı altınına kadar nakdî ceza ile bu hareketleri gazetelerde teşhir olunur ve bu kişiler madalyalarını talik hakkından mahrum olurlar*" ifadesi kullanılmıştır. (Erüreten, 2001, s. 254).

Sultan II. Abdülhamid döneminde madalya ve nişan istirdadı ilgili örnekler bunlarla sınırlı değildir. Ancak Osmanlı Arşiv kayıtlarının bazılarında geri

alınacak madalya ve nişanların isimleri açıkça belirtilirken bir kısmında izah edilmediği görülmüştür. Örneğin; Sevkiyat-ı Askeriye Deniz Memuru Müla-zım-ı Evvel Ahmed Eşref Efendi'ye tahlis-i can hususunda gösterdiği hüsn-i hizmete karşılık mükâfaten iki kere Tahlisiye Madalyası ihsan buyrulmuş olduğundan mezkûr madalyasından birinin istirdadı ile diğerinin kurdelesinin kırmızıya tedbiline karar verilmiştir (BOA. İ. TAL. 213/32).

Tahlisiye Madalyası; yangında ateş içinde kalanları, yıkılan duvar ve bina altında kalarak kurtulma imkânı bulunmayanları, deniz, göl, nehirde boğulmak üzere olanları, her türlü felakette kurtulma imkânı olmayanları kurtarmak amacıyla kendi canlarını tehlikeye atarak gayret gösterenler verilmek üzere ihdas edilmiştir (Ürkmez & Akbulut, 2022, s. 655-656). Tahlisiye Madalyası nizamnamesinin üçüncü maddesine göre *“İşbu madalyanın yeşil ve kırmızı ve beyaz ve bu üç renkten mamul dört nevi kordelâsı vardır. Mükerreren tahlisi can edenlere her defası için başka başka madalya ita olunmayıp âtîde muharrer muamelâtı resmîye icra olunduktan ve bilistizan iradei seniyei hazreti padişahi şerefmüteallik buyurulduktan sonra mucibince yalnız beratı âli tastir ve ita ve kordelâsı tehdil olunacaktır. Şöyle ki birinci defası için yeşil kordelâ ve bir madalya ita olunacak ve ikinci defa için kırmızı ve üçüncü defasında beyaz ve dördüncüsünde üç renkten mamul yalnız bir kordelâ ”* verileceği açıkça belirtilmiştir (Düstûr, 1939, s.1287-1288). Yine bu dönemde Kabataş İskelesi sandalcılarından Zenci Sadık (BOA. İ. TAL. 219/49) ve Beyoğlu Mutasarrıflığı polis efradından Mehmed Hilmi Efendi'nin nail olduğu iki kıta tahlisiye madalyasından biri geri alınmış diğerinin kurdelesini kırmızı ile değiştirilmiştir (BOA. İ. TAL. 30/57).

Osmanlı Arşivi'nde yer alan başka bir kayıta ise Müşiran-ı azamdan Ahmed Eyüp Paşa'nın kerimesini tedavi etmek üzere kullandığı ilaçların etkisiyle vefatına sebebiyet veren etıbbadan Kaymakam Konstantin Kondopolos Bey'in Askeri Ceza Kanunname-i Hümâyun'un iki yüz üçüncü maddesi gereğince bir daha doktorluk yapmamak üzere sahip olduğu tabiplik diplomasının elinden alınmasına, askeriyeden uzaklaştırılıp altı ay hapis ile cezalandırılmasına, Divan-ı hariciye ve Meclis-i Vükela'nın kararı ile hamil olduğu nişan ve madalyaları geri alınmasına karar verilmiştir (BOA. DH. MKT. 1887/13). Ancak Kaymakam Konstantin Kondopolos Bey'in sahip olduğu madalya ve nişan isimlerine kayıta yer verilmemiştir. Yine bu dönemde Hamid Mutassarıfı Ali Rıza Bey tarafından ünlü eşkıya Mehmed Pehlivan zannıyla yakalanıp Dersadete gönderilen kişinin yapılan araştırmada şaki olmadığı anlaşılmış bunun üzerine olaya sebebiyet veren mutasarrıf görevden alınarak yerine Manastır merkez mutasarrıflığından ayrılma Ahmed Ferid Paşa tayin edilmiştir. Bununla birlikte kendisine verilen nişan ve atıyyelerin istirdadı Konya valiliğine tebliği edilmiştir (BOA. DH. MKT. 1485/55; BOA. DH. MKT. 1486/89).

Sultan II. Abdülhamid döneminde izinsiz olarak Mısır'a giden yaverandan Kaymakam Malik ibni Abdülkadir Bey, askeriyeden uzaklaştırılarak ha-

mil olduğu nişan ve madalyaları geri alınmış, emeklilik maaşı istihkakının imhasıyla cezalandırılmıştır (BOA. DH. MKT, 2588/21). Osmanlı Arşivi'nde bulunan başka bir kayıta ise efkâr-ı fesadiye ve harekât-ı irticaiye dâhil buldukları Divan-ı Harbe'e verilen ve malumattan anlaşılan firari Katib-i sani İzzet, Paris Sefiri Münir, Selim Melhame, Kamil Paşazade Said paşalar ile Kurenadan Faik ve izzet Paşazade Mehmed Ali beylerin haiz oldukları rütbelerin refiyle nişan ve madalyaların istirdadı lüzumu üzerinde durulmuştur (BOA. BEO. 3560/266977; BOA. İ. AS. 85/36).

Osmanlı Arşivi'nde madalya ve nişan istirdad gerekçelerinin izah edildiği kayıtlarla da karşılaşılmıştır. Örneğin; Ordu-yu Hümayun cerrahlarından olup firar ederek Bulgaristan'da askeri cerrah muavinliğinde bulunan Mıgırdıç Tütüncüyan'ın müfsidkarane hareketlerinden dolayı Bulgar ordusundan uzaklaştırıldığı ve sahip olduğu rabia rütbesi ile beşinci dereceden Mecidi Nişanı'nın istirdadının gerekliliği üzerinde durulmuştur (BOA. Y. A. HUS. 222/64). Söz konusu Mecidi Nişanı; devlete her tür hizmeti bulunan kimselere verilmek üzere ihdas edilmiştir. Kayd-ı hayat şartıyla verilen Mecidi Nişanı'nın birden beşe rütbeleri bulunmaktadır. Birinci rütbe en yüksek, beşinci rütbe en düşüktür. Mecidi Nişanı'nın murassası ise farklı bir rütbe olmayıp birinci derece nişandan daha kıymetli ve süslüdür. Bu nişana hamil olanların beşinci rütbede iki yıl, dördüncü ve üçüncü rütbelerde üç yıl, ikinci rütbede dört yıl bulunması gereklidir (Çekim, 2024, s. 881). Mecidi Nişanı'nın geri alınma sebebi nizamnamesinin yirmi birinci maddesinde açıkça belirtilmiştir (Düstür, 1298, s. 728). Buna göre "*Devlete hainlik hırsızlık, katil ve rüşvet gibi suçları işlemiş ve mahkemece de suçları sabit olanlardan, alacakları cezadan başka haiz oldukları nişanlar da geri alınacaktır*" (Artuk & Artuk, 1967, s. 18).

Osmanlı Arşivinde yer alan bir başka kayıta ise İzmir'de mukim Zerasi-mo Korokoposu adlı Rum rahibin kendisine mahsus bir kıta Nişan-ı Osmani muğair-i nizam olarak hamil olduğuna havi Atina Sefareti seniyyesi tahriratı ile merbutu olan Kefalonya Şehbenderliğinin rapor suretleri ifa edilmiştir. Yüz seksen iki numaralı tahrirat ile işar buyrulmuş dördüncü rütbeden Mecidi olduğu halde nişan mezkûr merkum rahipten ahz ve istirdad olunarak ba tahrirat-ı mahsusa Dâhiliye Nezareti celilesine irsal kılınmıştır (BOA. HR. TH. 114/17). Yine Sultan II. Abdülhamid döneminde Risale-i Hüsnîye namında zararlı bir kitabı Mecidiye Kışla-ı Hümayunu Altıncı Alay Üçüncü Tabur Birinci Bölüğü'nde vazifeli Kolağası Kamil Efendi'ye veren Üsküdar'da oturan Şeyh Ferit Efendi'nin Rodos'a sürülmesine, adı geçen kitabı kışlaya soktuğu gibi istinsah ve neşrini sağlayan Kamil Efendi'nin de askerlikle ilişkisinin kesilip madalyaları ve üçüncü rütbe Osmanî Nişanı'nın istirdadı ile Sinop'ta beş yıl kalebentliğe mahkûmiyetine karar verilmiştir (BOA. DH MKT. 941/47).

Osmanî Nişanı, kayd-ı hayat şartıyla verilen ve sahibinin ölümünde geri alınan devlet hizmetlerinde üstün başarı gösterenlere iftihar ve imtiyaz olmak üzere ihdas edilmiştir. Bu nişanın on dokuzuncu maddesine göre "*herhangi*

sınıftan olursa olsun, devlete karşı kavlen ve fiilen hıyanet, irtişa, hırsızlık katil gibi cürümlerle sanık olanların mahkeme ile suçları sabit olduğu takdirde haklarında yapılacak kanunî cezadan başka hamil oldukları nişanları dahi geri alınır.” (Artuk & Artuk, 1967, s. 19-22). Mecidi ve Osmanî nişanlarına sahip zevattan vefat edenlerin nişanları geri alınırken bazı zorluklar yaşandığından mezkûr nişanların bir bedel ile istirdad olunacağına dair bir fıkra nizamnamelerine ilave edilerek Şura-yı devlete havale edilmiştir (BOA. MV. 17/20; BOA. MV. 19/34).

Sultan II. Abdülhamid döneminde Bab-ı vala-yı Seraskeri Nizamiye Evrak Odası Mümeyyiz-i Salisi müteveffa Medeni Bey'den kalan üçüncü, dördüncü ve beşinci rütbeden Mecidi nişanları ile Sanayi Madalyası'nın istirdadına, Hicaz Demiryolu Madalyası'nın mahdumu Daire-i Askeriye ketebesinden İsmail Efendi tarafından takılmasına izin verilmiştir (BOA. BEO. 2483/186158). Sanayi (İftihar)Madalyası; hükümdara sadakat gösterenlere, yangın ve sâri hastalık zamanında devlete, millete üstün hizmet sağlayanlara, tarım ve sanatın ilerlemesine katkı sağlayanlara verilmek üzere altın ve gümüş olmak üzere iki şekilde hazırlanmıştır. (Gündüz, 2011, s.129). Zamanla İftihar Madalyası, Sanayi Madalyası adı ile anılmaya başlanmıştır (Eldem, 2009, s.290).

Nişan istirdadıyla alakalı başka bir kayıta ise Tophane-i Amire idadi sanayi birinci alayı efradından olup ihtilaftan dolayı askerlik mesleğinden kaydı silinen Rifat'ın sahip olduğu nişanın yanı sıra Liyakat ve Yunan madalyaları kendisinden geri alınarak velisine teslim edildiği belirtilmiştir (BOA, ZB, 365/58). Liyakat Madalyası; Sultan II. Abdülhamid döneminde sadakat ve kahramanlık gösterenleri takdir etmek ve emsallerini teşvik amacıyla çıkarılmıştır. Bu madalya altın ve gümüş olmak üzere iki ayrı madenden üretilmiştir. Yunan Muharebesi Madalyası; 1897 yılında Osmanlı-Yunan savaşına katılanlar ve savaşta gayret gösterenlere verilmek üzere ihdas edilmiştir (Gündüz, 2011, s.128-129).

Sultan II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti dışında yabancı devletler tarafından da tebaaya madalya ve nişanlar verilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti ile yabancı devletlerin birbirlerine karşılıklı verdikleri nişanlarda taltif edilen kişinin vefatından sonra sahip olduğu objenin veren devlete teslim etme şartı bulunmaktadır (Uçar, 2018, s. 47). Örneğin; Osmanlı arşivinde yer alan bir kayıta Almanya, İsveç, Danimarka gibi devletlerinin nişanlarına hamil olanların vuku vefatlarında mezkûr nişanların istirdadıyla sefaretlere teslim edileceği belirtilmiştir (BOA. ŞD. 2534/20). Bu bağlamda Süvari On dördüncü Livası Kumandanı müteveffa Hakkı Paşa'ya miralaylığı zamanında Almanya Devleti tarafından verilen Taç Nişanı geri alınmıştır (BOA. HR. TH. 376/18). Yine bu dönemde Cezâyir-i Bahr-i Sefid vilayetinin valilerinden Abidin Paşa'ya 1902'de Danimarka Devleti tarafından takdim edilen Grand Cross Dannebrog Nişanı Paşa'nın 1907 yılında vefatı üzerine iade edilmiş ancak kordon ile küçük nişan unutulmuştur. Ancak nişandaki plakanın Abidin Paşa'ya ait ol-

duğu anlaşılmıştır. Bu nedenle plakanın merhumun ailesine, kordon ile küçük nişanın da makamına teslim edilmesi istenmiştir. Danimarka Devleti Abidin Paşadan sonra Erkan-ı Harbiyeden Said Paşa'ya, Cezayir-i Bahri Sefid Valisi Nazım Paşa'ya ve Teşrifat-ı Umumiye Nazırı ve Divan-ı Hümayun Tercümanı Galip Paşa'ya Grand Cross Dannebrog Nişanı takdim etmiştir (Uçar, 2018, s.50-51).

SONUÇ

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti açısından madalya, nişan ve diğer onurlandırma mekanizmalarının ehemmiyet kazandığı bir dönem olmuştur. Bilhassa Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) çok sayıda madalya ve nişan ihdas edilerek ödüllendirme aracı olarak kullanılmıştır. Üstelik bu objeler alanlar tarafından belli bir onur, üstün başarı ve yararlılığın sembolü olarak nitelendirilmiştir. Doğrudan ya da talep üzerine verilen madalya ve nişanlar hükümet tarafından takdir etme, gönül okşama, devlet ve hükümdara bağlılığı artırma, muhalif kesimleri yanına çekme, himaye altına alma, iyi niyete yatırım amaçlarına yönelik olarak kullanılmıştır. Gerek kişiler gerekse hükümet tarafından kıymet verilen bu objelerin geri alınma sebepleri çalışma ile ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Osmanlı Arşivi'nde madalya ve nişan istirdâdıyla alakalı çeşitli kayıtlara ulaşılmıştır. Kayıtların bazılarında geri alınacak madalya ve nişanların isimleri sebepleriyle izah edilirken bir kısmında genel ifadeler kullanılmıştır. Bu noktada da madalya ve nişan nizamnamelerine başvurularak istirdad sebebi anlaşılmaya çalışılmıştır. Genellikle madalyalara ait nizamnamelerde madalyaların satılması ve başkalarına verilmesinin kesinlikle yasaklanmıştır. Üstelik madalya satın alanlara bir günden bir haftaya kadar hapis cezası ya da bir altından beş Osmanlı altınına kadar nakdî ceza verileceği bu kişilerin hareketleri gazetelerde teşhir edilerek madalyalarını takma hakkı ellerinden alınacağı belirtilmiştir. Nişan nizamnamelerinde ise nişan sahibinin vefatı, hırsızlık, katletmek, rüşvet, devlete hainlik suçları işleyen ve mahkeme tarafından suçları sabit olan kişilerden nişanlarının geri alınacağı bildirilmiştir. Kayıtlarda görüldüğü üzere suç işleyen kişilerden ödülleri geri alınmıştır. Bu yüzden taltif objesi olarak kullanılan madalya ve nişanlar sıradan bir obje olarak düşünülmemelidir. Zira hükümdarlık ve devlet gücünün simgesi olma özelliğini taşıyan bu objeler hükümdar ile taltif edilen arasında pozitif bir bağ kurmuştur. Geri alınması menfi duygulara sebebiyet vereceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Arşivi Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. BEO. 2483/186158, 08-11-1322 (14 Ocak 1905).

BOA. BEO. 3560/266977, 10-05-1327 (30 Mayıs 1909).

BOA. DH. MKT. 1485/55, 01-06-1305 (14 Şubat 1888).

BOA. DH. MKT. 1486/89, 06-06-1305 (19 Şubat 1888).

BOA. DH. MKT. 1887/13, 05-04-1309 (8 Kasım 1891).

BOA. DH. MKT. 2588/21, 05-11-1319 (13 Şubat 1902).

BOA. DH. MKT. 941/47, 22-03-1323 (27 Mayıs 1905).

BOA. HR. TH. 114/17, 01-04-1309 (04 Kasım 1891).

BOA. HR. TH. 376/18, 09-05-1327 (29 Mayıs 1909).

BOA. İ. AS. 85/36, 08-05-1327 (28 Mayıs 1909).

BOA. İ. TAL. 30/57, 01-02-1311 (14 Ağustos 1893).

BOA. İ. TAL. 213/32, 01-01-1318 (1 Mayıs 1900).

BOA. İ. TAL. 219/49, 26-03-1318 (24 Temmuz 1900).

BOA. MV. 17/20, 19-05-1304 (13 Şubat 1887).

BOA. MV. 19/34, 23-07-1304 (17 Nisan 1887).

BOA. ŞD. 2534/20, 13-09-1305 (24 Mayıs 1888).

BOA. Y. A. HUS. 222/64, 27-06-1306 (28 Şubat 1889).

BOA. Y. A. HUS. 344/51, 06-08-1313 (22 Ocak 1896).

BOA. ZB. 365/58, 13-05-1324 (5 Temmuz 1906).

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

Artuk, İ. (2003). Madalya. *Tdv İslam Ansiklopedisi Xxvii* (Ss.301-302). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Artuk, İ. (2007). Nişan. *Tdv İslam Ansiklopedisi Xxxiii* (Ss. 154-156). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Artuk İ. & Artuk C. (1967). *Osmanlı Nişanları*, İstanbul: İstanbul Matbaası.

Çekim, M. (2023). *Sultan I. Abdülhamid Döneminde Taltifât (1876-1909)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.

- Çekim M. (2024). Osmanlı Sosyal Hizmet Örnekleminde Dârü'i-Aceze Kurumu Ve Mensuplarının Ödüllendirilmesi, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (14), 875-888.
- Düstûr (1289). I. Tertip, I, Dersaadet: Matbaa-İ Amire.
- Düstûr (1299). I. Tertip, Iv, Dersaadet: Mahmut Bey Matbaası.
- Düstûr (1939). I. Tertip, Vı, Ankara: Ankara Devlet Matbaası.
- Eldem, E. (2009). *İftihar Ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan Ve Madalyaları Tarihi*, İstanbul: Ofset Yapımevi.
- Erüreten, M. (2001). *Osmanlı Madalyaları Ve Nişanları*, İstanbul: Kansu Matbaası.
- Gündüz, A. (2011). Sicilli-İ Ahval Defterlerine Göre Kayserili Müslim Ve Gayrimüslim Memurların Aldıkları Madalya, Rütbe Ve Nişanlar (M. 1879-1909), *History Studies*, 3(3), 123-144.
- Meydan Larousse Ansiklopedisi (1992). Nişan, Xıv, İstanbul: Sabah Yayınevi.
- Önsöz, A. (2004). *Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi Koleksiyonu'nda Yer Alan Altın Ve Gümüş Madalyalar*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şemseddin Sami (1899). İstirdad. *Kamus-ı Türkî*, Dersaadet: İkdâm Matbaası.
- Turan, N. S. (2017). Iı. Abdülhamid Döneminde Diplomaside Sembolik Dil İnşasında Nişanın Yeri: Toplumsal Anlamda Ötekini Taltif Etmek Şefkat Nişanı. (Ed. Ahmet Özcan), *Halil İnalçık Armağanı Iı*. (Ss. 216-245) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1998). İstirdat. *Türkçe Sözlük I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uçar, F. (2018). *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı-Danimarka İlişkileri (1839-1918)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Ürekli F. (2019). Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Sarayında Nişanlarla Takdir Ve Taltif Edilen Ressam Ayvazovski'nin Bilinmeyenleri, *Milli Saraylar Sanat Tarihi Mimarlık Dergisi*, (17), 7-31
- Ürkmez N. & Akbulut U. (2022). Sultan Iı. Abdülhamid'in Başkâtibi Tahsin Paşa, *Belleten*, 86 (306), 641-681.
- <https://d35fbhjemrkr2a.cloudfront.net/Images/Shop/75/Product/18083/400/b384aa-84478f4e5dbaa501378132bb64.jpg>
- <https://d35fbhjemrkr2a.cloudfront.net/Images/Shop/59/Product/26372/600/08860e-7e74b840028b3b861fba1c5069.jpg>
- <https://d35fbhjemrkr2a.cloudfront.net/Images/Shop/59/Product/5284/Thumb/20200528153251534.jpg>
- <https://d35fbhjemrkr2a.cloudfront.net/Images/Shop/59/Product/14482/400/001f-0d8e8ac040c1b933c120e59744fe.jpg>

<https://d35fbhjemrkr2a.cloudfront.net/Images/Shop/8/Product/5151/Thumb/230.jpg>

<https://s3.cloud.ngn.com.tr/kitantik/images/2018-07-04/0z8kgljtjiyokhcq1b7o.jpg>

<https://d35fbhjemrkr2a.cloudfront.net/Images/Shop/59/Product/6503/Thumb/174.jpg>

<https://d35fbhjemrkr2a.cloudfront.net/Images/Shop/8/Product/6751/Thumb/156.jpg>

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/tr/8/8a/Tahsiliye_Madalyas%C4%B1.jpg

EKLER

Resim 1. Mecidi Nişanı II. Rütbe

<https://d35fbhjemrkr2a.cloudfront.net/Images/Shop/75/Product/18083/400/b384aa84478f4e5dbaa501378132bb64.jpg>

Resim 2. Osmani Nişanı IV. Rütbe

<https://d35fbhjemrkr2a.cloudfront.net/Images/Shop/59/Product/26372/600/08860e7e74b840028b3b861fba1c5069.jpg>

Resim 3. Şefkat Nişanı III. Rütbe

<https://d35fbhjemrkr2a.cloudfront.net/Images/Shop/59/Product/5284/Thumb/20200528153251534.jpg>

Resim 4. Altın Liyakat Madalyası

<https://d35fbhjemrkr2a.cloudfront.net/Images/Shop/59/Product/14482/400/001f0d8e8ac040c1b933c120e59744fe.jpg>

Resim 5. İmtiyaz Madalyası

<https://d35fbhjemrkr2a.cloudfront.net/Images/Shop/8/Product/5151/Thumb/230.jpg>

Resim 6. Plevne Muharebesi Madalyası

<https://s3.cloud.ngn.com.tr/kitantik/images/2018-07-04/0z8kgltyiyokhcq1b7o.jpg>

Resim 7. Sanayi (İftihar) Madalyası

<https://d35fbhjemrkr2a.cloudfront.net/Images/Shop/59/Product/6503/Thumb/174.jpg>

Resim 8. Yunan Muharebesi Madalyası

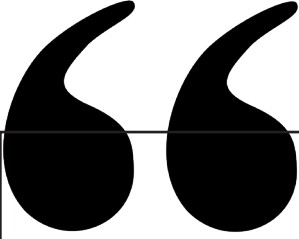

<https://d35fbhjemrkr2a.cloudfront.net/Images/Shop/8/Product/6751/Thumb/156.jpg>

Resim 9. Tahlisiye Madalyası

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/tr/8/8a/Tahsiliye_Madalyas%C4%B1.jpg

Bölüm 3

OSMANLI ASKERİ TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA ŞER'İYYE SİCİL DEFTERLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 2114 NUMARALI SAFRANBOLU ŞER'İYYE SİCİL DEFTERİ ÖRNEĞİ¹

Emre KARAKAYA²

1 Arş. Gör. Emre KARAKAYA, İzmir Bakırçay Üniversitesi, emre.karakaya@bakircay.edu.tr, orcid: 0000-0003-4831-8205

2 Bu çalışma Emre Karakaya, 2114 Numaralı Safranbolu Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük 2017, Danışman Prof. Dr. Zeki TEKİN. Adlı Yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Giriş

Şer'iyye Sicil Defterleri, bugünkü anlamıyla Osmanlı dönemindeki mahkeme kayıtlarıdır. Bu kayıtlar yaklaşık olarak Osmanlı tarihinin beş yüz yıllık toplumsal tarih, kültür ve medeniyetinin en detaylı bilgileri olması yanında askeri tarih içinde önemli bilgiler içerdiği bilinmektedir. Bu belgelerde, hukuk tarihi, iktisat tarihi, sosyal yapı, idari teşkilat ile Osmanlı kurumlarının işleyişi ve Osmanlı askeri tarihi ile ilgili pek çok bilgi yer almaktadır.

Şer'iyye sicil defterleri, Osmanlı döneminde ilk olarak, XV. Yüzyılın ilk yarısından itibaren düzenli olarak yazılmaya başlanmış ve 20. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar yazılmaya devam etmiştir. Bu defterlerin 10.000 adet 'ten fazlası günümüze kadar gelmiştir. (Akgündüz,2002, ss.102-115) Günümüzde Osmanlı Arşivlerinde bulunan Safranbolu'ya ait Şer'iyye Sicil sayısı kırk beş adettir. Bu defterler hicri 1199 (M. 1784/1785) yılından hicri 1324 (M. 1907/1908) yılına kadarki 124 yıllık süreyi kapsamaktadır. Bu defterlerin bir kısmı Safranbolu Belediyesi bünyesindeki, "Safranbolu Araştırma Merkezi'nin hizmeti olarak değerli hocalarımız tarafından kitaplaştırılırken, büyük bir kısmı da Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü tarafından yüksek lisans veya doktora tez çalışması olarak üniversite arşivinde tutulmaktadır.

Belirtildiği üzere, pek çok konu hakkında bilgilere ulaşabildiğimiz Şer'iyye Sicil Defterleri ile ilgili bu çalışmada sadece 2114 no'lu Safranbolu Şer'iyye Sicil Defterine atfen Osmanlı Askeri Tarihi'ni ilgilendiren belgeler üzerinde durularak bunlar hakkında bilgiler verilmeye çalışılacaktır. Bu Sicil defterini ele almamızın sebebi sicil defteri içerisinde Osmanlı Askeri Tarihi için önemli bilgiler bulunmasıdır. Bu bilgilerin tasnifi yapılmadan sicil defterlerinde veya sicil defteri transkripti yaptırılan tezlerde öylece bırakılması araştırmacılar için çok büyük sorun oluşturacağından böyle bir çalışma yapmak icap etmiştir. Bu çalışmanın amacı, Osmanlı askeri tarihini çalışanlar için araştırma kaynaklarını kullanırken, Osmanlı tarihi için önemi tam olarak kavranılmamış olan Şer'iyye sicilleri yani Osmanlı devletinin Mahkeme kayıtlarının önemini vurgulamak, Şer'iyye sicillerinden ne gibi bilgilerin istifade edilebileceği hususunda örnekler vererek yardımcı olmak ve aynı zamanda Osmanlı Askeri tarihi araştırmalarında kaynakların nasıl etkin kullanılabileceği hususunda daha iyi sonuçlar alınabileceğini göstermektir.

Modern Osmanlı tarihi araştırmaları içerisinde, Osmanlı askeri tarihi araştırmaları hızla yükselen bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Şer'iyye sicillerini Osmanlı tarihi araştırmalarında, etkin kullanabilmek için ilk öncelikle Şer'iyye sicillerinin transkripti edilmesi, daha sonra sicillerdeki konuları bir sınıflandırmaya tabi tutmak araştırmacılar için araştırmalarında daha hızlı yol alabilmesi olanağını sağlar. Günümüzde Türkiye Üniversitelerindeki Tarih bölümlerinde Şer'iyye sicilleri transkripti edilip, özetleri çıkartılıp, de-

ğerlendirmeleri yapılmaktadır. Başlangıç olarak bu çalışmalar oldukça yararlıdır. Ancak bu çalışmalar bir bütün halinde değerlendirilmediği sürece, atıl olarak kalacaklardır. Bu çalışmaların özet kısımlarını okuduğunuz zaman, çalışmaların Osmanlı Askeri tarihi ve ya Osmanlı Kent tarihi veya Osmanlı Müessesleri tarihi için yararlı olabileceği söylenmekte ancak bunların nasıl yapılacağı veya tarih metodolojisi içine nasıl yerleştirileceği açıklanmamaktadır. Yapılan başka bir hata bu çalışmaların sadece tarihçiler tarafından incelenip, yorum ve değerlendirme yapılmasıdır. Hâlbuki çalışmaların konunun uzmanları ile ele alınıp, disiplinler arası çalışma ortaya koymak Osmanlı Tarihinin anlaşılması açısından daha etkili olacaktır. Osmanlı Toplumunda Savaşın sosyal etkilerini araştırdığımız bir konuda bir sosyolog ile beraber çalışmak, konu hakkında bilgilerin daha anlaşılır ve güvenilir olacağı ve konunun daha iyi analiz edilmesini kolaylaştırır. Bilhassa kitle orduları devrinde, askerlik yapan yurttaşların içinden geldiği toplumun manevi ve kültürel dünyası, örf ve adetleri, inanç ve değerleri de askeri tarih analizinin ayrılmaz parçasıdır. (Yıldız, 2007, s.s.10)

Tarih yazıcılığının tabiatından kaynaklanan zaafılar, modern tarih araştırmacısının belge bulma, bunu transkribe, tercüme etme ve yorumlama şeklinde özetlenebilecek bilgi arayışında büyük karanlık noktalar oluşmaktadır. (Özveri, Edt. Yıldız ve Şayin, 2012, s.s.38). Feridun Emecen'in yaptığı şu eleştiriyi göz önüne alıp askeri tarih çalışmalarına başlamakta yarar vardır. Emecen "Osmanlı Devleti'nin savaşı/fütuhatçı özelliğine sürekli vurgu yaparken savaşların doğrudan kendisinin, savaş organizasyonunun, taktiklerinin, askeri birliklerinin terkinin, silah teknolojisi vb. konularının ihmal edilmiş olması, bu anlamda önemli bir nakısa olarak karşımıza çıkmaktadır." (Emecen, 2010, ss.7). Bu eleştiri, çalışmaların kaynak kullanılması açısından daha etkin yapılabileceği üzerinde vurgu yapar.

Askeri Tarihinin Tanımı, Kapsamı ve Konusu

Osmanlı Askeri tarihi üzerine bir çok tanımlama yapılmıştır. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt başkanlığı tarafından 1983 yılında düzenlenen Birinci Askeri Tarih Seminerinde Askeri tarihin tanımı ve metodolojisi konunun uzmanları tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kişiler çoğunlukla asker kökenli olup konuya "Askeri tarihi", Askeri stratejileri anlamak ve bu bilgileri Askeri okul öğrencilerine öğretme ve uygulama açısından ele aldıkları görülmektedir. Bu alanın bir bilim dalı olarak ele alınması Tarih alanında çalışmalar yapan, arşiv belgelerini tarih metodolojisi üzerinden yorumlayabilen kişiler arasından olması alan için daha aydınlatıcı olacaktır.

Günümüzde askeri tarihçilik Avrupa ve Amerika'da olduğu gibi, savaş çalışmaları ve yeni askeri tarihçiliğin etkisiyle savaş ve muharebelerin ayrıntılı tasvirinden çok, kurumsal yaklaşımın, siyaset bilimi, sosyoloji, savaşın ekonomisi, harbin toplum üzerindeki etkileri gibi disiplinler arası kavram-

larla yapılr hale gelmiştir. (Yeşil, Edt. Şayin ve Yıldız, 2012, s.23) Türk Genel Tarihi ile Türk Askeri tarihi tamamen içi içe olup somut olarak özel tarih sayılan Askeri Tarihi birbirinden ayırmak genel tarihin içinden ayırt etmek mümkün değildir denilebilir. (Büyükyumukoğlu, 1983, ss104) Ancak Askeri tarih alanına girecek meseleler, askerlerin faaliyetlerine ait bilgilerimizin ancak küçük bir parçası bizim gözlemlerimize dayanır. Çünkü bize kalan objeler veya kaynaklar askeri tarihi anlatma konusunda hem yeterli değil hem de olayı anlatabilme açısından sınırlıdır. (Togan, 1985, ss.37) Osmanlı askeri tarihi anlatımlarında Osmanlı kroniklerinin dilini esir aldığı bir tarz ve yaklaşım söz konusudur. Bu anlatım tarzı daha çok bir hamaset içinde Osmanlı devletinin savaşçı fütühatçı yanı öne çıkarılmakta, organizasyon savaşın belirleyici alt yapısı silah teknolojisinin mahiyeti birliklerin terkihi yönlendirilmesi çağdaş ordular ve sistemlerle mukayese gibi mevzular ise tamamen ihmal edilmektedir. (Agoston, çev. Şakul, 2013 s.s.21)

Askeri tarih alanı,” askerlik ve askerlikle ilgili her türlü olay, konu ve sorunları; ulusal gücün oluşumunu etkileyen faktörlerin, Ulusal stratejinin öğördüğü hedeflerin veya bu güçleri dengeleyen otoritenin ve idealin yarattığı olanakların ışığı altında, tarih metodolojisine uygun biçimde inceleyen ve bu aşamada ağırlıklı olarak askeri sonuçlara varıp, her seviyede komuta kadrosunun örnekleme yoluyla sağlıklı karar verebilmesine katkıda bulunan bir tarih dalıdır”(Aktar, 1983, s.s.3).Yücel Aktar’ın yaptığı bu tanımda görüldüğü üzere Askeri tarih alanını, Askeri Strateji üzerine kuran ve bu stratejiden örnekler çıkarıp, alınan neticeleri öğretmek üzere genel bir açıklamaya gitmiştir. Elbette ki sadece bu alanı tanımlamak çekirdekten yetişen asker kökenli kişiler tarafından yapılmamıştır. Ancak askeri tarih alanını tanımlamaya çalışırken tarih profesörlerinin tanımlamaları, çoğunlukla arşiv kaynaklarına dayalı bilgi edilebilen süreçte, tarihi seyri analiz etmek ve bu bilgiler sayesinde devletlerin savaş güçleri, teknolojilerini ve askeri ulaşım araçlarını açıklamak olmuştur.

Başka bir tanım; Askeri tarih barışta ve savaşta ulusal güvenliğin topyekûn savunmanın sağlanması milli ve askeri stratejinin, iç ve dış çeşitli ulusal politikaların hazırlanması ve gerçekleştirilmesi faaliyetleri sırasındaki ulusal veya uluslar arası her çeşit dolaylı, dolaysız ilişkilerle, etkileşimleri, olay ve olguları, gerçeklere güvenilir kaynaklara dayalı olarak belirleyen ve değerlendiren, aynı zamanda Genel Tarih’in dallarından olan bir bilimdir. Bu tanım da askeri tarihi, daha çok strateji araştırmaları içine koymaktadır (Akçakayalıoğlu, 1983, ss.27). Harp tarihi alanı, modern askeri tarihi alanı ortaya çıkmadan önce topyekun kullanılan bir tanımlama olarak kullanılmış ancak askeri tarihin daha çok savaşın sosyolojisi, ekipmanı ve stratejisini açıklamak üzere tercih edilmeye başlanmasıyla askeri tarih alanı tek başına bir alan olduğunu söyleyebiliriz. Belirtildiği gibi askeri tarih artık orduyu ve savaş tek boyutlu bir nesne olarak ele almaktan vazgeçmiştir. Bir anlamda

insanın insanla insanın doğayla olan ilişkisini açıklamaya çalışan bir alan olmalıdır. (Yeşil, s.s.32)

Askeri tarihin konuları dar anlamıyla açıklamak gerekirse, ilk çağdan günümüze kadar uygulanan askeri ve askerlik meslek ve sanatının temelini oluşturan strateji ve taktik kurallarının gelişmesi, bunların değişmesine ve gelişmesine yol açan çeşitli etkenler ve nedenler, ilk çağdan günümüze kadar kullanılan çeşitli savaş araç ve gereçleri, tekniğin gelişmesi ile silahlardaki gelişme ve bu değişim ile strateji ve taktik kurallarında yol açtığı değişiklikler, askeri teşkilatın bütün kapsamları, sancak üniforma, madalya, rütbe ve işaretler gibi unsurların tarih içindeki gelişme ve değişim evreleri, Savaşta savaştan birliklerin başarısı için şart olan istihkâm, haberleşme, ulaştırma, sağlık ve lojistik hizmetlerinin tarih içindeki gelişmesi, tarih içindeki belli savaşların tarihi ve savaşların geçtiği mekân ayrıca bunlarla ilgili savaşların siyasi iktisadi ve fikri sebepleri, bir tarafı galibiyete bir tarafı mağlubiyete götüren nedenlerin incelenip ortaya çıkarılması,(Arar, 1983, s.32) Ayrıca Askeri tarih devletin silahlı kuvvetlerinin görev aldığı her çeşit olay ve olgular, silahlı kuvvetler ile halk arasındaki manevi bağlar, savunmaya yönelik ortak çabalar, silahlı kuvvetlerin her bakımdan durumu ve bunlarla ilgili etkinlikler askeri tarihin uğraş alanına girmektedir (Akçakayalıoğlu, s.39-40-41). Askeri tarih, tarih ilmi gibi aynı yolu izler. Ancak kendi konusu içinde ayrıntılara daha fazla yer vermektedir. Toplulukları harbe götüren nedenleri, harplerden önceki zamanda yapılan siyasi ve askeri hazırlıkları, tarafların askeri güçlerini, muharebenin yapıldığı zamanı, yeri ve bunların harekâta olan etkilerini, muharebenin yapılışını, sonucunu, tarafların harbi nasıl kazandığını, toplum üzerindeki etkilerini, olaylar üzerinde duru ve sonunda gelecek için yararlı dersler çıkarır. (Çakın, 1983, s.s.115).

Osmanlı Askeri tarih araştırmalarında tabiidir ki ele alacağımız konu Osmanlı Devleti'nin sosyal, iktisadi, siyasi ve kültürel konularını beraber kapsayacağından, Tarih araştırmalarında olduğu gibi neden-nasilci yöntem kullanılır. Arşiv, çeşitli varlıklar, harita ana malzeme ve özellikle arazi incelemeleri önemli unsurlardır. Yöntemin sıralaması şöyle yapılabilir, konunun saptanması ve çalışma planı, ardı ardına olmak üzere araştırma inceleme değerlendirme ve yorumlama yazma planının saptanması, alınan notlara göre yazma ve sonraki kontrol işlemleri olmalıdır. (Akçakayalıoğlu, 1983, ss.42) Makalelerin yayınlandığı kitaplarla ilgili genel sorun, birbiriyle yöntem ve yaklaşım ilişkisi olmayan farklı monografilerin derlenmesi şeklinde hazırlanmış olmalarıdır. Dolayısıyla okuyucu, öncelikle bu sorunu gidermek için hazırlayan tarafından kaleme alınmış giriş bölümlerini okumalıdır. Bunun dışında, Osmanlı bahriyesinin de yukarıda değinilen anlaşılabilir sebepler dolayısıyla ihmal edilmiş olduğunu belirtmek gerekmektedir. (Şakul, 2003,s.535)

Osmanlı Askeri Tarihinin Araştırma Kaynakları ve Şer'iyye Sicilleri

Klasik dönem Osmanlı Devleti'nin Silahlı kuvvetlerini oluşturan güçlerin birinin Kapıkulu, diğerinde eyalet askeri olduğu bilinmektedir. Ancak kıyıda köşede kalmış bu eyalet askeri hakkında bilgilerimiz tam değildir. Bu askerlerin sayısı zamanla yüz binleri bulmuştur. Bu gücün Çeribaşılar tarafından toplandığı alaybeyi gözetiminde sancakbeyi emrine oradan da Beylerbeyi emrine, oradan da beylerbeyi emrinde toplandığını alaybeyi gözetiminde sancakbeyi emrine verildiğini ve yoklama yapıldığından başka bir bilgimiz yoktur (Hünoğlu, s.1983, ss.49). Ancak bu askerlerin köylerden hangi emirlerle çıktığını ve bunların nasıl çağırıldığını, kasabadan sancağa, sancaktan eyalet merkezine nasıl gittiğini, toplanma merkezlerine nasıl ulaştıklarını ve bu yürüyüşlerini kimlerin düzenlediğini bilemiyoruz. Şeri'yye Sicillerinde bu ayrıntıları görmemiz mümkün olabilmektedir. Menzil bölgesine girinceye kadar, kendisinin ve atının yiyeceği nasıl temin edilir, geçilen bölgelerde önceden bir hazırlık yapılmışsa bu kuvvet geçtiği bölgelerde kıtlık yaratabilir. Aynı birlik menzil bölgesinde, ihtiyaçlarını önceden yapılan ihtiyaç nedeniyle sağlıyor ama akçe mi veriyor. Kime veriyor bu işlerden kimler sorumlu¹ gibi sorular Şeri'yye sicilleri sayesinde açığa kavuşabilir.

Osmanlı devleti çoğunlukla askeri mülki tarzı bir idare yapısına sahiptir. Bu yüzden aslında Osmanlı devleti ile ilgili araştırılan her bir konu askeri tarih konusu içerisine girdiğini söyleyebiliriz. Osmanlı devleti günümüz Türkiye'sinden iki misli büyüklükte bir araziye sahipti, bu kadar geniş bir arazinin tüm evrak kayıtları ortalama 200 kadar bir kâtip tarafından kayıt altına alınmaktaydı. Bu kayıtların içinde Şeri'yye sicilleri de vardır (Yakıt,1983, s.74). Osmanlı Askeri tarihi alanında çalışacak araştırmacılar için bu ortalama iki yüz kadar kâtibin yazdıklarını bir arada derlemek ve yorum sürecinde nitelikli değerlendirme yapmış olmak gerekir.

Osmanlı askeri tarihi araştırmalarında araştırmacıların kullanabileceği kaynaklar çok etraflı ve çok dağınık olarak karşımıza çıkar. Araştırmacıların kullanabileceği belli başlı kaynaklar şunlardır; Başbakanlık Osmanlı arşivi, İstanbul Topkapı Sarayı Saray Arşivi bu arşivler İstanbul'dadır. Ankara'da Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığındaki Atatürk Arşivinde Türk İstiklal Savaşı hakkında çok sayıda belge bulunmaktadır. Yine Ankara'da T.B.M.M. kütüphanesindeki arşivde ise İstiklal savaşı ve Meclisi kapsayan pek çok arşiv belgesi bulunur (Özkaya, 1983, s.98-97).

Arşiv belgelerinin dışında İstanbul kütüphaneleri ve diğer şehirlerdeki yazma eserler de askeri tarih için önemli bilgiler vermektedir. Esat Efendi kitaplığındaki Kâvânin-i Yeniçeriyân buna bir örnektir. Kanun-namelerinde Osmanlı Askeri tarihi için ayrıntılı bilgiler verir. Çeşitli risaleler Koçi Bey, Canikli Ali Paşa'nın Risalesi, Sekbanbaşı Risalesi. Örneğin Sekbanbaşı Ri-

¹ Hünoğlu, a.g.e., s.49

salesi Nizam-ı Cedid hakkında geniş bilgiler verir. Bunlar dışında Osmanlı döneminde yaşayan yazarların eserlerinde birçok bilgi bulmaktayız mesela, Üss-ü Zafer adlı yapıtta II. Mahmut zamanında Yeniçerilerin kaldırılması ve Eşkinci Ocağına dair önemli bilgiler verir. Yine Osmanlının son devirlerinde devlet tarafından yayınlanan Salnameler de komutanların isimleri olmasından dolayı önemlidir. İçlerinden en önemlisi de eski tarihi haritalar, Askeri tarihin başta gelen kaynaklarından. Osmanlı devleti mülki idaresini ordu amaçlı düzenlediği için bu haritalarda şüphesiz askeri strateji amaçlı olmuş ve bu haritalarda bilgiler askeri tarihin vazgeçilmez kaynağı olmuştur. (Özkaya, 1983, ss.100) Özellikle askeri şahsiyetlerin biyografi ve otobiyografileri Askeri tarih için iyi birer kaynaktır. Seyahatnameler ve diğer matbuat bile askeri tarih için birer kaynaktır. (Büyükyumuköglü, s.106)

Askeri tarihin kaynaklarından birisi de eski devirlerden günümüze kalan tarihi kalıntılar ve özellikle siperlerdir. Siperleri tespit etmek biraz zor olsa da harp ve askeri tarih için önemli kaynaktır. Yine savaşlarda kullanılan veya kullanılmayan her türlü obje askeri tarihe tabii olarak kaynaklık etmektedir. (Büyükyumuköglü, s.s 106) Askeri Tarih araştırmalarında kullanılan kaynaklar bakış açısından da ayrı bir sınıflamaya tabi tutulabilir. Filolojik tarih yazıcılığı, analitik tarih yazıcılığı, sözlü tarih yazıcılığı gibi sınıflandırma içerisine konulabilir ancak konunun önemi şudur ki arşivcilik yani veri madenciliği arasındaki ayrımın ülkemizde tam ayrıma sokulmadığı, belirgin olmadığı bilinmektedir. (Şayın, Edt. Yıldız ve Şayın, 2012, s.70) Şeriyye sicilleri son zamanlarda zikredilen veri madenciliği uygulamasına çok iyi bir örnek oluşturmaktadır. Eski dönemin veri madenciliğine Askeri tarih için şeriyye sicilleri, nüfus kayıtları, mühime defterleri gibi Osmanlı dönemine ait فرمانlar kaynaklık etmektedir.

Şeriyye sicillerinin askeri araştırma bakımından da büyük değeri olduğu şüphesizdir. Çünkü mahallinde meydana gelen askeri olayları günü gününe izleyebilmek mümkündür. Asker toplaması, askerin adedi, nereye nasıl gidecekleri, iaşeleri sakatlık, ölüm görevden ihraç, izin emeklilik destek hizmetleri, ikmal taktik planlama, bedel gibi Askeri tarihimiz için sosyal, ekonomik, moral, eğitim, disiplin konularına ışık tutmaktadır.(Kayıran1983, s.132) 1455-1925 yılları arasında çeşitli illerde bulunan Şeriyye sicilleri, devrinin sosyal, iktisadi, kültürel ve Askeri Tarihini incelemekte başvurulan birinci el kaynaklardır.(Kayıran, 1983, s.132) Ordu içindeki, atama ve görevden alınma ile ölüm tarihlerini ve şekillerini bu bölgelerden saptamak mümkündür. Yine Savaş sırasında, savaş için toplanan paradan orduya gerekli olan erzak ve mühimmatın nakli, dağıtımı bu işler yapılırken, geçilecek menzillerin onarımı ve gereksinime ihtiyaç duyulan araç gerecin bulundurulması gibi Askeri tarih bakımından son derece önemli belgeleri, Şeriyye sicillerinde bulabilmekteyiz. (Kayıran, s.133) Sefer sırasında ordunun geçeceği yolların bakım, onarım ve temizliklerinin yapılması konusu da Şeriyye sicillerinde yer almıştır. Osmanlı

imparatorluğunda askerin görevi, sadece sefere çıkmak, gaza ve cihâd yapmakla kalmayıp, bugün olduğu gibi ülkenin iç güvenlik, asayiş ve huzurunu sağlamaktır. Ülkenin çeşitli bölgelerinde değişik kökenli birçok ayaklanmalar, isyanlar, eşkıyalık olayları meydana gelmiştir. Bu asayişsizlik, devletin gücünün ve otoritesinin zayıflamasının yanı sıra, halkın perişan olmasına, yer ve yurtlarını terk ederek başka yörelere göç etmelerine neden oluyordu. Buna karşı devlet otoritesinin sağlanması, huzur ve güven ortamının yaratılması birçok önlemler alınmıştır. (Kayıran s.135) Ayrıca bu mesele hakkındaki Şerriyye sicillerinden Osmanlı devletinin iç isyanlar için ne kadar asker seferber edebildiğini öğrenebilmekteyiz.

Askerin o günkü sosyal yaşantısı, sosyal güvenliği, sahip olduğu mal ve haklarının korunması veya öldüğünde ailesine devredilmesinin gerçekleştirilmesi gibi konularda da Şerriyye sicillerinde sayısız belgelere rastlamaktayız. Böylece askerin sosyal yaşamını ve toplum içindeki yerini belirleyebilmekteyiz. Bir asker izne ayrılacağı zaman bağlı bulunduğu komutanlığa başvurmakta, komutanlık uygun gördüğü süre için izin tezkeresi verebilmekteydi. İzin tezkeresini alan asker izninin geçirdiği yerin kadısına tezkiresini gösterip Şerriyye siciline işletiyordu. Kadı askerin izinli olduğu süreyi ve kıtasına hareket tarihini deftere işliyordu. Bu bir bakıma bugün askerlik şubelerinin yaptığı görevler arasındadır. (Kayıran, s.137) Bazı hallerde Bedel uygulanmasına da rastlanmaktadır. Ankara da donanma için 1801 yılında istenen 150 nefer kalyoncunun hizmetlerinin nefer başına 100'er kuruş bedele çevrildiği gözlenmektedir. Eğer askeri sınıftan bir kişi ölürse geride bıraktığı malların korunması ve varislerine dağıtılması için kadı tarafından bir kişi görevlendirilirdi. Bu görevlendirilen kişi kazasker tarafından görevi onaylandıktan sonra göreve başlayabilirdi. (Kayıran, s.137)

Osmanlı askeri tarihinde sefer lojistiğine ait bilgiler kaynakların azlığı nedeniyle verilen yorumlar ve bilgiler konunun aydınlatılmasını zorlaştırmaktadır. Verilen bilgiler mesela Kanuni zamanında Osmanlı Ordusunun 300 binlere çıktığı söylemektedir. Bazı kaynaklarda geçen bu bilgilerden yola çıkarak yazılan tarihler okuyucuları yanıltmakta ve zihinlerinde yanlış bilgiler oluşturmuştur. Bu bakımdan Şerriyye sicilleri tarihin tam olarak doğru ve güncel yazılması konusunda tarihçilere yardımcı olacaktır. Şerriyye sicilleri barındırdığı bilgiler açısından savaşların sosyo-kültürel tarihi analizleri için son derece değerli bilgiler içerir. Ayrıca Osmanlı askeri tarihi için en çalışılmamış alanlarından biri sosyo-kültürel çalışmalardır. Dünya tarihçiliğinde aşağıdan tarih şeklinde tanımladığı yöntemle, savaşın Osmanlı halkına nüfuz eden konuları ve etkileriyle Şerriyye sicilleri önemli kaynaklar arasında yer alır. (Kayıran, s.137)

Şerriyye sicilleri yalnız başına Osmanlı Askeri Tarihi için tek başına arşiv kaynağı olarak bir anlam ifade etmediği gibi, başka arşiv belgeleri de tek başına kaynak değerlendirmesi olarak bir anlam ifade etmez. Araştırmacıların

burada yapması gereken, Osmanlı tarihi için önemli kaynak olan tahrir defterleri ile karşılıklı ve mukayeseli bir bilgi alışverişi içerisinde, belgelerden çıkan sonuçları araştırmalarında kullanabilmelidir. Önemli bir Osmanlı askeri tarihçisi olan Gabor Agosto'nun Osmanlıda Strateji ve Askeri Güç (Agoston, çev, Çalışır, 2012) adlı kitabını incelediğimizde değindiği konular Osmanlı'nın Askeri Stratejisi anlatmak üzerinden olmuştur. Askeri stratejiyi anlatırken bakmamız gereken önemli meselelerden biri de Osmanlı devletinin karar alıcıları karar verirken uygulayacağı programların olanaklılığını tahmin etmek, bunun cevabını arayabilmek için arşiv kayıtlarındaki bilgilerden hem o zamanki Osmanlı'nın mali durumunu araştırmak hem de Osmanlı halkının bu vergileri ödeyebilecek durumları var mı sorusunu araştırmak gerekir. Osmanlı askeri tarihi için askeri stratejiyi belirledikten sonra Şeriyye Sicillerinde halktan asker ve yardım toplamak için Osmanlı vesika yazarlarının kullandığı dilin ağdalı ve dini unsurları çok ustalıkla kullanmalarını Şeriyye sicillerinde görebilmekte ve bu dilin stratejiyi oluşturmada nasıl etkili olduğunu anlayabilmekteyiz. Yine yukarıda değindiğimiz şekliyle Şeriyye sicillerinde, halktan asker ve yardım toplamak için oluşturulan bu ağdalı dil, bize bir nevi Osmanlı'nın halkı üzerindeki "devlet söylemi" olgusunu hatırlayabileceğimiz kaynaklardır. Devlet söylemi basitçe şudur: Kim Konuşuyor, ya da konuşmaya yetkili kılınan özneler kim soruna verilen cevaptır (Balci, 2011, s.12). Şeriyye Sicilleri, Osmanlı'da Devlet söyleminin görülebileceği kaynaklar arasında yer alır ve bu bizi Osmanlı devletinin halkı üzerindeki militarist ve otoriter duygularının ölçülebilmesi veya analizini ortaya çıkarmamıza vesile olmaktadır.

Osmanlı Askeri Tarih çalışmalarında yıllardır süregelen yanlış bilgilendirme sonucu Avrupalıların ortaya attıkları 16. Yüzyılda Osmanlı'nın askeri teknoloji kullanım konusunda diğer çağdaşı Avrupa ülkelerinin gerisinde kaldığı görüşü, büyük ölçüde Gabor Agostontarafından çürütülmüş ve bunu arşiv çalışmaları sayesinde yapmıştır.(Şakul, s.550) Şeriyye sicilleri bu gibi Osmanlı Askeri tarihi üzerine getirilen ve yeterince üzerinde durulmadan oluşturulmuş önyargıları, içinde barındırdığı bilgiler ile kırabilir. Teknoloji, endüstriyel olanak veya lojistik konularına ait genellemeler inşa etmeye yetecek miktarda sayısal veri toplamak Osmanlı arşivlerinde yoğun ve uzun bir araştırma gerektirir. (Agoston, çev, Akad, s.34).

2114 No'lu Safranbolu Şeriyye Sicili Örneği

2114 no'lu Şer'iyye sicil defterinin yazıldığı dönem H. (1222) -(1234) M. (1807)- (1819) dönemlerini kapsamaktadır. Ancak ağırlıklı olarak 1807-1812 arası dönemi, kadı sicillerini ele almıştır. Bu tarihlerde Osmanlı Devleti Rusya ile savaş halinde olup, kısa bir dönem ateşkes yapılmış olsa da daha sonra Rusya'nın Eflâk'a tekrar saldırması ile savaş yeniden başlamıştır. Bu dönem Sultan III. Selimin son zamanlarını, Sultan IV. Mustafa (1807-1808) ve Sultan II. Mahmut'un (1808-1839) ilk on senesini içine alır. Bu dönemde 1806-1812 tarihleri arasında Rusya ile savaşlar yapılan savaşların sonunda Bükreş anlaşması imza-

lanmıştır. Şer'iyye sicilinin yazıldığı dönemde Kabakçı Mustafa isyanı yaşanmış, Osmanlı Devleti dışarıda Rusya ile savaş halindeyken içeride 'de isyanlar ve karışıklarla uğraşmaktadır. Bu dönem Osmanlılar için zor bir dönemdir. III. Selim'in yaptığı ve Nizam-Cedid olarak bilinen ıslahat çalışmaları, yeniliklere muhalif olanlar tarafından Kabakçı isyanı ile bitmiş ve III. Selim tahttan inmiştir. Yerine geçen IV. Mustafa ıslahat karşıtlarının istediğini yapmış Nizam-ı Cedid'i sonlandırmıştır. Kabakçı Mustafa isyanını bastıran Alemdar Mustafa Paşa sadrazam olmuştur. Alemdar Mustafa Paşa Osmanlı tarihi açısından çok önemli bir gelişme olan 'Sened-i İttifak'ı diğer ayanlar ve padişaha imzalatmıştır. Yenilikçiler IV. Mustafa'yı tahttan indirdikten sonra II. Mahmud tahta çıkmış, hükümdarlığın ilk zamanlarında devlet düzenini sağlama ve ayanları kontrol altına alma gibi meselelerle uğraşmıştır. Merkezdeki sıkıntılı durumlara paralel olarak yine bu dönemde 1789 Fransız ihtilalinin başlatmış olduğu milliyetçilik akımlarının etkisiyle, önce Sırp, sonra Yunan isyanları, Osmanlıları daha sancılı bir sürece sokmuştur.

Osmanlılar için bu sorunlardan daha tehlikeli olan durumlar ise, 1806 yılı sonlarında başlayan ve 1812 yılı ortalarında Bükreş Antlaşması ile biten Osmanlı-Rus savaşıdır. Çünkü Osmanlı bu savaşta çok zor anlar yaşamış, düşman Trakya'da birçok yeri işgal etmiş ve Rus ordusu İstanbul'a yaklaştıkça başta padişah olmak üzere merkez idarecileri ve halk korkulu günler geçirmişlerdir. O günlerin zor şartlarını incelediğimiz Şer'iyye sicil defterinin bazı bölümlerinde çok yakinen karşımıza çıkmaktadır. Mesela: Dinini seven derhal Moskof keferesiyle savaşa gelsin, "Dinimizin ve devletimizin düşmanı Moskoflu keferesi her yeri işgal ediyor" şeklindeki ifadeler vaziyetin ciddiyetini ortaya koymaktadır. Osmanlı Rus savaşı ile ilgili ilk ferman 26 Ağustos 1807 tarihlidir ve Safranbolu ve çevresinden asker tedarigi ile ilgilidir. Başka bir fermanla "savaşın devam ettiği, neticesinin belli olmadığı ve herkesin birlik olması gerektiği" ifade edilmiştir. Bir diğer fermanla "Savaşın sonun yaklaşıldığı, ağır şartlı bir barışın teklif edildiği ve durumun her yere ilan edildiği" ifade edilmiştir. Şer'iyye sicilindeki bu fermanlar ve hükümlerden anlaşılacağı üzere Osmanlı devleti savaş ve barış durumlarını halkı ile paylaştığını görmekteyiz. Bu durumları ifade ederken kısacası savaşın gidişatı, talep edilen yardımları, bunların İstanbul'a nasıl ulaşacağı ve savaşın ülkedeki yankılarını bu fermanlardan anlamak mümkündür.

Sicil defterinde bulunan, savaş esnasında, toplanan vergiler ve savaş yardımlarının çok sık olması ile ilgili belgeler bu bölgenin canlı bir ekonomiye sahip olduğunu gösterir. Osmanlı Devleti, halktan topladığı savaş yardımı ve vergileri zaman zaman nakit para olarak değil, zahire (Buğday, arpa vb..) şeklinde tedarik etme yoluna gitmiştir. Bu durum özellikle 1806-1812 yılları arasında vuku bulan Osmanlı-Rus savaşı esnasında gönderilen fermanlarda sıkça görülmüştür. Kayıtlardan, talep edilen zahirenin irsal olunduğu anlaşılmaktadır.

Merkezden İstenen Askerler Hakkında Bilgiler

2114 no'lu Safranbolu Şer'iyye sicil defterindeki ele aldığımız belgelerde merkezden istenen askerler umumiyetle Osmanlı devletinin Rusya ile girdiği savaş nedeniyle asker temini maksadıyla istenmektedir. H. 21 Cemaziye-l ahir 1222 (M.26 Ağustos 1807) senesinde Silistre sahrasından gönderilen belgede Çarlık Rusya'sı üzerine yapılmakta olan sefer için Bolu Sancağı ve Safranbolu (Viranşehir) voyvodalığına bağlı kazalardan (Mudurnu, Mengen, Kaya, Dörtdivan, Eflani, Şehabüddin, Gere, Viranşehir, Ulak deresi, Ulus, Amasra, Onikidivan, Kızılbel, Çarşamba, Yedidivan, Perşembe, Yenice Eflani, Hisarönü, Devrek, Dodurga, Akçaşehir, Karasu, Aktaş, Taraklı, Samako, Gölyazı, Ereğli, Kocabaş ve Gücekokoş) kışlak askeri için yaklaşık 1950 asker istenmektedir. Bu askerlerin gayet güzide ve bahadır olmasına ve başlarına bir başbuğ² verilip, askerlerin teçhizinin gönderilen yer tarafından yapılması aynı zamanda rûz-i kasımdan³ itibaren yirmi güne kadar Orduy-u hümayunda olunması istenmiştir. Belgenin devamında istenilen neferden 50 adet daha az asker gönderilse bile Moskof (Ruslar) ile yapılan savaşın kazanılamayacağını ve Ordunun çok zor duruma düşeceği belirtilmektedir. (Karakaya, 2017, s.50-52) 2 Kasım 1807 tarihinde İstanbul'dan gönderilen belgede Safranbolu kazasından yirmi beş bölüklük serdarlığın oluşturulacağı ve buna karşı çıkılmaması, burada bulunan yeniçeri, cebeci ve topçu ocaklarının serdarlığı kabullenmeleri istenmiştir (2114 no'lu Ş.S.D.Belge.12).

Viranşehir kaymakamı Halil Bey'in eliyle bölgenin Subaşı' sına gönderilen hükümde Yörük kazasına Turnacı Ağa'nın geldiği Safranbolu kazasının yüz asker ve bir kumandanla Turnacı Ağa'nın birliğine dahil olacağı, burardan toplanan bütün askerlerin nihayetinde Osmanlı ordusuna katılacağını haber veren bir hüküm yollanmıştır (2114 no'lu Ş.S.D. Belge.4). Devamındaki belgede ise, Viranşehir kaymakamına bildirilen hükümde Subaşı emrindeki askerlerin buldukları yerden ayrılıp derhal Osmanlı ordusuna katılmaları istenmiştir (2114 no'lu Ş.S.D. Belge.5). 1807-1808 senesinde gönderilen hükümde, Orduya katılmalarda gecikme olduğu, bu konuda gerekli titizliğin gösterilmesi ve derhal orduya katılacak askerlerin bölgelerinden çıkarılarak Osmanlı ordusuna katılması, ayrıca nefer göndermeyenlerin (asker başına yüz yirmi kuruş) bedellerini ödemeleri ve bu bedellerin hemen toplanıp gönderilmesi zarureti üzerine durulmuştur (2114 no'lu Ş.S.D. Belge,5).

Doğrudan İstanbul'dan gelen bir fermanla ise ilk önce Rusya ile tekrar savaşın başladığını ve bu yüzden 500 kadar neferin masrafları ile beraber Silistre de bulunan Orta sahrasındaki Orduy-u hümayuna gönderilmesi istenmiştir (14 Ocak 1808) (2114 no'lu Ş.S.D. Belge.14). Bu belgeden sonra önceki

2 Osmanlı Devleti'nde savaş zamanı başka birliklerden ayrılıp bir araya getirilerek oluşturulan birliğin başına getirilen komutan (T.D.K.) <http://www.tdk.gov.tr>

3 Halk arasında kışın başlangıcı sayılan 8 Kasım günü başlayıp 6 Mayıs'a (hidrellez) kadar devam eden ve tarihi kayıtlarda rûz-ı Kâsım şeklinde geçen dönem. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kasim-gunleri>

belgeyi tekit için bu askerlerin geç kalınmadan ve hiçbir bahane üretilmeden bir başbuğ maiyetinde gönderilmesi istenmiştir. Ancak gönderilecek bu askerlerin kazalarda hazır tutulup diğer emir geldiği anda yola çıkartılması istenmiştir (2114 no'lu Ş.S.D. Belge.15).

21 Safer 1224 (16 Nisan 1809) tarihli emr-i âli (2114 no'lu Ş.S.D. Belge.15) süretinde yani Padişah fermanında, ise daha önce istenilen 120 neferin, Rusya ile Savaşa gireleceğinden bu askerlerin bir an önce İbrail ordusu, meşta'ya⁴ katılmaları istenmiştir (2114 no'lu Ş.S.D. Belge 36). Bilindiği üzere Moskof (Rusya) keferesi ile harp durumunun uzun zamandır devam ettiği, savaşın çok kızıştığı, daha önce her sancaktan istenen askerlerin geldiği fakat bunun şu an için yeterli olmadığı, Anadolu'nun sol tarafında bulunan bölgelerden eli silah tutan herkesin çok acil Tuna ve Silistre'ye ulaşır Hüsrev Mehmet Paşa birliklerine katılmalarını, Peygamber Efendimizin isteği ve cihad anlayışıyla Osmanlı devleti içinde yaşayan her Müslüman gücü yeten erkeğin padişahın etrafında tek vücut olması gerektiği, düşmanın devlete ve İslam'a karşı saldırısının ancak bu surette durdurulabileceği hususu açıklanmıştır. Devamındaki Hatt-ı hümayünde ise, Hatt-ı Hümayun ulaşır ulaşmaz Anadolu'nun sol kolunda bulunan her görevlinin sefer-i hümayuna katılması. Bunun bir cihad hali olduğu, katılanların Allah'ın takdirini kazanacağı ama seferden çekinenlerin Allah'ın kahhar ismiyle muamele göreceği söylenmiştir (2114 no'lu S.Ş.S. Belge 37). Merkezden istenen askerlerin bir an önce gelmesi ve durumun vahametini anlatmak için bizzat Anadolu'nun kazalarına Sadrazamın Mektup süretleri gönderilmiştir. Bunlardan bir tanesi Sadrazam Yusuf Paşa'nın mektubudur. Sicilde geçen bu mektupta Yusuf Paşa'nın ağzından ağdalı bir dil ve mektubu daha inanılır kılmak için birçok ayet-i kerime mektupta zikredilmiştir (2114 no'lu Ş.S.D. Belge.37).

İstanbul'dan gönderilen başka bir fermanında Mustafa Paşa idaresinde, Rusya ile savaşın devam ettiği, fakat kesin sonucun belli olmadığı, savaş ya da barış şıklarından birinin gerçekleşeceği, hangi şık olursa olsun Hurşit Paşa kumandasında ek kuvvetlerin orduya dâhil olması için tek bir asker kalmaksızın savaş için derhal toplanılması ve birlik olunması hususu zikredilmiş ve asker gönderilmesi hususunda konunun önemi vurgulanmıştır (2114 no'lu Ş.S.D. Belge 27). Serturnacı Hacı Osman tarafından gönderildiği anlaşılan 16 Şubat 1809 tarihli fermanında, Rus savaşının devam ettiği, barışa yaklaşıldığı fakat henüz olmadığı, bu sebeple daha önceden her sancaktan seçkin yüz yirmi asker istendiği, fakat bunlarla ilgili herhangi bir haberin vasıl olmadığı, savaşın gidişatı belli olmadığından bahsi geçen askerlerin derhal bölgelerinden çıkarılarak İbrail tarafına acilen sevk edilmesi hususu açıklanmıştır (2114 no'lu Ş.S.D. Belge 27).

3 Safer 1223 (31 Mart 1808) senesi gönderilen fermanında Bolu ve Viranşehir taraflarından toplamda 7 Kalyoncu, denizci askerinin istendiği ve bu

4 Kışlık Ordugah

askerlerin masrafları için 1600 kuruş hesaplandığını öğrenmekteyiz (2114 no'lu Ş.S.D. Belge 20). İstenilen Kalyoncu neferlerinin gelmemesi üzerine 17 Safer 1223 (14 Nisan 1808) tarihinde bir daha hükmedilerek, Bolu ve Viranşehir voyvoda vekili Es-Seyyid Halil, Safranbolu ve Eflani kadılarına daha önce kendisi tarafından gönderilen emirle, kalyoncu neferâtı istendiğini, fakat bunların henüz vasıl olmadığını, buyruğun hemen yerine getirilerek daha önce zikredilen şartlara uyan kalyoncuların derhal gönderilmesi istenmiştir (2114 no'lu Ş.S.D. Belge 21). 29 Rebi'ül-l evvel 1224 (24 Mayıs 1809) senesinde Kapudan Paşa'nın ağzından Safranbolu ve civarına gönderilen mektup süretinde ise, Donanmay-ı Hümayün için 200 Kalyoncu neferi talep edilmiştir. Ancak 200 neferi gönderemeyecekleri anlaşıldığından mektubun sonunda Safranbolu'ya bağlı toplam 17 kazadan 84 adet kalyoncu neferi talep edilmiştir (2114 no'lu Ş.S.D. Belge 43). Bir sonraki fermada ise istenilen kalyoncu neferatının henüz varmadığını istenilen kadar neferin bir an önce gelmesi gerektiği üzerine durulmuştur (2114 no'lu Ş.S.D. Belge. 44). Bir sonraki fermada; Moskof (Rusya) keferesi üzerine deniz seferi yapılacağı, donanmanın tekмили için kalyoncu neferlerine ihtiyaç olduğu ve daha önce istenen neferler bölgeden çıkarılmadıysa derhal ihraç edilmeleri. Zira gemilerin sefer için hazır beklediği belirtilerek, konunun aciliyeti vurgulanmıştır (2114 no'lu Ş.S.D. Belge. 44). Bilindiği üzere Osmanlı ordusunun önemli bir kısmı, eyaletlere bağlı tımar sahiplerinden toplanan sipahi ve askerler sayesinde oluşmaktadır. Bu askerlerin sayısı ve ordu içindeki önemi, Ordu'da yapılan ıslahatlar ve zamanın değişen şartlarına göre azalma veya yükselme olduğunu görürüz. Tımar erbabı ve diğer askerler için Divan-ı Kocaeli ve Bolu'dan gelen emirle, Viranşehir sancağına bağlı kazalardan savaşa katılmak için asker tertip edilerek Hasan Ağa birliğine katılmak üzere bölgeden çıkarılmaları ve eğer bu yapılmazsa cezalandırılacakları hususu buyruldu 'da izah edilmiştir (2114 no'lu Ş.S.D. Belge 51). Sonrasında gönderilen belgede Kocaeli ve Bolu mutasarrıfı Hüsrev Mehmet Paşa'nın maiyetinde olmak üzere 700 piyade neferi talep edildiğini görüyoruz. (2114 no'lu Ş.S.D. Belge 44). Bu belge Kocaeli ve Bolu'dan istenen toplam piyade askeri sayıdır.

Bilindiği gibi Rus savaşının sürdüğü, düşmanın her gün ilerlediği, asker ihtiyacının devam ettiği, bu sebeple Viranşehir sancağında vaki kazalardan silahlı iki yüz nefer talep edildiği ve sözü edilen askerlerin acilen irsal olunması istenmiştir (2114 no'lu Ş.S.D. Belge 59). Safranbolu ve köylerinden alınan asker hakkında sicilde şöyle bir tablo ile karşılaşıyoruz. Viranşehir'den 26, Şehabüddin'den 11, Kurukavak'tan 4, Kızılbel'den 12, Aktaş'dan 6, Yörük'den 6, ve Eflani 26, Ova 16 adet asker alınmıştır (2114 no'lu Ş.S.D. Belge 59).

Zamanın Şeyhülislamı tarafından Anadolu'nun sol kolundaki eyaletlerin hepsine gönderilen fetvada Moskof (Rusya) ile savaşın devam ettiğini Moskof kâfirinin İslam diyarlarına hücum ettiği beyan olunduktan sonra istenilen askerlerin bir an önce Ordu-yu hümayuna gönderilmesi istenmiştir. Şeyhü-l

İslamın ismi gönderildiği tarih belli olmayan belgede istenilen askerlerin bir an önce gönderilmesi istenmiştir (2114 no'lu Ş.S.D. Belge 52). Ruslar ile yapılan savaşın kötüye gittiği, düşmanın ilerlemekte olduğu, Pazarcık'ın işgale uğradığı ve burada kadın-çocuk herkesin düşman ayağı altında kaldığı, bu sebeple eli silah tutan her Müslüman'ın en kısa zamanda cepheye gitmesi fermanı yollanmıştır (18 Haziran 1810), (2114 no'lu Ş.S.D. Belge 52). Rus saldırıları sonucunda Pazarcık ve çevresinin istila edildiği, düşmanın Pazarcık, Varna ve Hezargrad'a geldiği, durumun vahim olduğu, eli silah tutan herkesin çağrıldığı fakat insanların biraz ağırdan aldığı, her yerdeki insanların oturup hem bu durumu hem de savaşta sıkıntıdan kurtulmak için hal çareleri bulmak üzere müzakerelerin yapılması gerekliliği ve bunun neticesinin de hilafet makamına arz olunması istenmiştir 2114 no'lu Ş.S.D.s.54). 1225 senesi Zilkade ayında (12 Aralık 1810) gönderilen emr-i âli süretinde Moskof casusları Osmanlı-Rusya arasında yapılan savaşın (seferin) taraflar arasında mütareke olduğunu yani savaşın sonlandırıldığına dair bir haber neşrettiği ve ardından da İslam memleketlerine hücum ettiğini belirtir. Moskof casuslarının bu yanlış bilgileri yayarak gaza ve cihada niyeti olanları, sefer yokmuş gibi etrafa yalan haber salıp sefere gelmek isteyenlerin niyetinden vazgeçirmek istemişlerdir. Ancak askerin Moskof keferesine hücum etmekte olduğu bilinmektedir. Emr-i suretin devamında Anadolu ve Rumeli taraflarından istenilen askerin Nevruz'da Orduy-u hümayunda mevcut olması istenmiş, Bu Moskof seferinin yakında son bulacağı söylenmektedir. Buna binaen istenilen Meşta askerinin bir an önce gönderilmesi istenmektedir (2114 no'lu Ş.S.D.s.54). Pazarcık'ı istila eden Moskoflu düşmanın şimdi de Varna önlerine geldiği, İstanbul önlerine kadar ilerleyeceğiz diye kâğıtlar gönderdiği, durumun vahameti, bu sebeple yedi yüz neferle Kocaeli ve Bolu sancaklarının orduya sağlayacakları desteğin son derece önemli olduğu belirtilmektedir. (3 Temmuz 1810) (2114 no'lu Ş.S.D.s.54). Safranbolu civarından geçmekte olup Rusya'ya karşı savaşa gitmekte olan ve o civarda konaklamış bulunan, Karahisar Mutasarrıfı Behram Paşa'ya gönderilen hükümde derhal askerini toplayıp Osmanlı ordusuna katılması emri verildiğini görmekteyiz (2114 no'lu Ş.S.D.s.55).

Düşük Rütbeli Komutan Tayini İçin Gönderilen Belgeler

1225 senesi Zilhicce ayında gönderilen mektup da Ser torbacı Osman Ağa yeni Serdar olarak tayin edilmiştir. Taraklı borlu (Safranbolu) kadısına gönderilen mektup da kendi taht-ı hükümetinde bulunan Serdarlık için Ser torbacı Osman Ağanın tayin olduğu bildirilmiş, ayrıca Sancak da bulunan Yeniçerilerin, Topçuların ve Top arabacıların hepsine Serdarlık etmesi hususunda yardımları istenmiştir. 30 Muharrem 1226 senesinde ise Serdar Osman Ağa Turnacılık makamına getirilmiştir (2114 no'lu Ş.S.D.s.11).

27 Cemaziye-l ahir 1222 senesi (1Eylül 1807) senesi gönderilen tezkire'de Safranbolu Subaşı'sının firar ettiği yerine bir kişi tayin oluncaya kadar kadının bizatihi yetkili olduğuna dair Bolu ve Viranşehir kazalarına bildiril-

miştir (2114 no'lu Ş.S.D.s.7). Sicilde devam eden belgelerde Subaşı'lık görevine kimlerin atandığını görebilmekteyiz. 22 Şevval 1222 (14 Ekim 1807) tarihinde gönderilen ilanda Subaşı'lık görevine tekrar İsmail ağanın getirildiği, bölgedeki herkesin ona destek vermesi gerektiği ve böylelikle bölgede şaki yani suçlu olarak bilinen Mollaoğlu'nun hakkından gelinebileceği ilanda beyan edilmiştir (2114 no'lu Ş.S.D.s.9). 13 Şevval 1222 (14 Aralık 1808) tarihinde ise Viranşehir Voyvodası İsmail ağanın Safranbolu havalisine Es-Seyyid Mustafa'yı getirdiği emrini görmekteyiz (2114 no'lu Ş.S.D.s.11).

Taraklıborlu kadısı Mevlana Mehmed Emin Efendi'nin 30 Ocak 1808 tarihi itibarıyla, ismi zikredilen kazanın askerî(yönetim) işlerinden sorumlu olduğu gönderilen hükümde bildirilmiştir (2114 no'lu Ş.S.D. Belge.15). Daha önce Serturnacı görevine getirilmiş olan Osman Ağa'nın Safranbolu kazası serdarlığına tayin edildiği (2114 no'lu Ş.S.D.s.61), (28 Aralık 1810).

Asker ve Ordu İçin Gerekli Olan İaşe ve Zahire Hakkında Bilgiler

Çarlık Rusya'sı üzerine yapılmakta olan sefer için Bolu Sancağı ve Safranbolu (Viranşehir) voyvodalığına bağlı kazalardan (Mudurnu, Mengen, Kaya, Dörtdivan, Eflani, Şehabüddin, Gere, Viranşehir, Ulak deresi, Ulus, Amasra, Onikidivan, Kızılbel, Çarşamba, Yedidivan, Perşembe, Yenice Eflani, Hisarönü, Devrek, Dodurga, Akçaşehir, Karasu, Aktaş, Taraklı, Samako, Gölyazı, Ereğli, Kocabaş ve Gücekokoş) kışlak askeri için istenen 1950 askerin gönderilmesinde ortaya çıkan masrafların bedeli her bir asker için 1125 kuruştur. Bu meblağın ödenmesi için Anadolu Valisi Alaiddün Paşa hazretlerine buyruldu gönderilmiş ve (Viranşehir) kazasına 25 bin kuruş isabet edildiği pusula olunmuştur (2114 no'lu Ş.S.D.s.12-13). Viranşehir mahkemesinin verdiği karar ile Safranbolu kazasına 173 asker ve bunların masrafı 25 bin 950 kuruş düştüğü hüküm olunmuştur.

15 Safer 1222'de (24 Nisan 1807) Çarlık Rusya'ya yapılacak seferin kesinleşmesi sebebiyle Safranbolu, Eflani ve Yörük ilçeleri ve havalisinden başta zahire olmak üzere Karadeniz bölgesi mahsullerinden gerekenin yapılması hususunda hüküm gelmiştir (2114 no'lu Ş.S.D.s.3). Bolu ve Viranşehir kazalarından talep edilen katır, koyun, asker ve kalyoncu neferleri hizmet bedellerinden Viranşehir sancağına düşen hissesi. Mübaşirlere hizmet bedeli olarak yedi bin beş yüz kuruş ödendiği ve bunun da ilan olunduğu geçen belgede açıklanmıştır (2114 no'lu Ş.S.D.s.39). Devam eden savaş masrafları için İstanbul tarafından direk fermanlar geldiğini görmekteyiz. Bunlardan bir tanesi de Süvari askeri bedeliyesi emridir. Bu fermanla bin dokuz yüz elli süvari için kişi başı yüz yirmi beş kuruş bedel belirlendiği, bu askerlerden dokuz yüz ellisinin affedildiği, geriye kalan bin asker için kişi başı yetmiş beşer kuruştan toplam yetmiş beş bin kuruşun Hazine-i Amire ye gönderilmiş olduğu, fakat vesaire harcamalarda düşüldükten sonra on sekiz bin iki yüz seksen sekiz kuruşluk geri kalan ödeme için hükmün daha önceden irsal olunmasına

rağmen bahsi geçen meblağla ilgili herhangi bir haber alınmadığı. Bakiyenin yerli yerinden toplanarak devlet hazinesine teslimi istenmiştir (2114 no'lu Ş.S.D.s.40). Safranbolu ve çevresinden istenen askerlerin masraflarından başka, Safranbolu'dan geçecek asker için de ne lazım geliyorsa masraflarının karşılanması için istenen belgeler vardır. Mesela Rumeli Canibine gitmekte olan Karahisar Mutasarrıfı Behram Paşa ve 4000 kadar Süvarisi için icap eden tayinât yani masrafların karşılanması Safranbolu'dan istenmiştir (2114 no'lu Ş.S.D.s.15). Ayrıca bu masrafların bölgedeki kazalara ve köylere nasıl bölünmesi gerektiği gönderilen 21 Muharrem 1223 tarihli hükümde, Hafız Ali ve Behram paşaların 8967 kuruşluk erzak, zahire ve eşya masraflarının yüz yetmiş iki haneye bölünmesi ve her haneye elli iki kuruş isabet ettiği. Subaşı İsmail Ağa eliyle gönderilen defterde vaziyetin beyan edildiği izah edilmiştir (2114 no'lu Ş.S.D.s.16). Yine aynı şekilde başka bir belgede, Bolu voyvodası tarafından Viranşehir mütesellimliğine atanan Ankaralı Seyyid İbrahim ile Amasra ayanı Seyyid Mehmed ağaların, yanlarında sahil askerleri olduğu halde, Eflani üzerinden Safranbolu merkeze 7-8 bin kişilik orduyla gelip elli gün kadar kalacakları ve bu sebeple yiyecek vb. ihtiyaçlarının karşılanması istenmiştir. (11 Kasım 1807) (2114 no'lu Ş.S.D.s.65).

Rus savaşının devam ettiği, bu sebeple herkesten destek beklendiği, durumu istişare etmek için Sultanahmet Camii'nde toplandığı, bunun sonucunda orduya her anlamda destek gerektiği, bu bağlamda Bolu sancağına bağlı kazalardan beş yüz baş katırın tedarik edilerek seri şekilde Davutpaşa sahrasına irsali ve fermanın buyruğuna muhalif olunmaması hususunu fermanda görmekteyiz (6 Temmuz 1810) (2114 no'lu Ş.S.D.s.55). Rusya ile devam eden mütarekeye rağmen Osmanlı devleti seferber hazırlığına girişmiş olup bu seferber için Safranbolu ve çevresinden 500 adet Katır istemektedir (2114 no'lu Ş.S.D.s.23). Ancak istenilen 500 adet katır'ın istenilen tarihte gelmediği için 3 Cemaziye-1 evvel 1224 (16 Temmuz 1809) tarihinde bir ferman daha yollanmış ve 500 adet katır'ın acilen Davud Paşa sahrasına gelmesi istenmiştir. Fermandan anlaşıldığına göre bu katırların askerin sevki için önem taşımaktadır. (2114 no'lu Ş.S.D.s.45).

20 Cemaziye-1 evvel 1224 (5 Temmuz 1809) senesindeki Voyvoda aske-rine verilen tayinât ise toplamda 714 kuruş kadardır (2114 no'lu Ş.S.D.s.44). İstanbul'dan gönderilen bir ferman da ise Rumeli'de hazırlanan Ordu-y Hümayun'un yarısı için Bolu ve Safranbolu kazalarından 1200 resm-i ağnam istenmektedir. Bu verginin ne şekilde toplanacağı söylendikten sonra İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir (2114 no'lu Ş.S.D.s.49).

21 Muharrem 1225 senesinde Katır bedeli için emr-i suret gönderilmiştir. Bu emirde Rusların Pazarcığa 80 bin asker ile saldırdığı anlaşılmaktadır. Belgenin devamında Rusların, Rusçuk ve civarına geldikleri, İslam'ı ve Müslümanlığı zor duruma düşürecekleri üzerine uzun bir uyarıdan sonra daha önceden de istenildiği üzere Davut Paşa sahrasına 500 adet esteranın (ka-

tır) acilen gönderilmesi istenmiştir. Esteranın bedeli ise 19120 kuruştur (2114 no'lu Ş.S.D.s.56). Bunun haricinde yine Orduy-u Hümayün için 1000 adet koyun ve şişman keçi istenmiştir (2114 no'lu Ş.S.D.s.57).

Halil Ağa tarafından kaleme alınan tezkirede Subaşı İsmail Ağa'nın neferler ve bedelleri noktasında dikkatli olması ve geriye gelen askerlerden mirîlerinin⁵ geri alınması konusunda dikkat edilmesi ile alakalı hüküm verilmiştir (2114 no'lu Ş.S.D.s.20).

Askerlik ile İlgili Çeşitli Meseleler

Anadolu ve Rumeli'de bulunan vezirler, beylerbeyleri, hanedan mensupları, ayanlar ve serdarlara İstanbul'dan gönderilen ferman 'da sekbanlık halinin padişah tarafından ihtilale sebep olduğundan daha önceden fesheildiği, bunun neticesinde asayişin bozulduğu, halkın güvenliğinin tekrar sağlanmasında herkesin kalbinin mutmain olması gerektiği açıklanmıştır (2114 no'lu Ş.S.D.s.30). Bu belgede Sultan III. Selim tarafından oluşturulan Nizam-ı Cedid ordusunun kaldırılmasına binaen, Anadolu'da daha önceden oluşturulmuş Sekbanlık müessesesinin bir takım zararları olduğu ve padişah tarafından kaldırıldığı, halkında bu değişikliklerden korkmaması gerektiği vurgulanmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı askeri tarihi araştırmaları için Şeriyye sicil defterlerinin bir kaynak olarak kullanılması ile ilgili yaptığımız çalışmada, 2114 no'lu Safranbolu Şeriyye sicil defteri üzerinden örneklenmesi verilerek uygulamaya çalıştık. Şeriyye sicillerinin Osmanlı tarihi araştırmalarında önemli bir kaynak olması araştırmacılar için bilinen bir olgudur. Ancak Şeriyye sicilleri araştırmacılar için araştıracağı konu hakkında derli toplu bilgiler çoğu zaman ihtiva etmez. Bu yüzden belgelerin ayrıntılı bir şekilde ele alınması gerekmektedir.

Osmanlı askeri tarihi incelemelerinde Ordunun savaş disiplinden, strateji ve taktik yönünden başka ulaşım, lojistik ve askerlik ile ilgili atamalar gibi birçok meselenin detaylı araştırma sonucu incelediğimiz defterin içerisinde bulunmuştur. Osmanlı Askeri Tarihi için bir kaynak olması, defterin yazıldığı dönemde Osmanlı ile Rusya'nın savaş halinde olması ve defterde birçok Ordu ihtiyacının giderilmesi ile ilgili bilgilerin bulunmasını sağlamıştır.

İncelediğimiz defterdeki bilgilere dayanarak Balkanların Rusçuk, Pazarcık 1806 Osmanlı- Rus savaşına asker ve kalyoncu katılmıştır. Bu bilgilere dayanarak Safranbolu ve çevresinden asker gönderildiğine bakarsak, gönderilen asker miktarının oldukça fazla olduğunu görmekteyiz. Ayrıca gönderilen vergilerden başka savaş yardımlarının da Safranbolu ahalisin oldukça cömert olduğunu vurgulamalıyız. 1807-1812 Osmanlı-Rusya savaşında Osmanlı Devleti, Bolu ve Viranşehir sancaklarından ilk öncelikle 1950 kadar asker is-

5 Bir çeşit ödenek

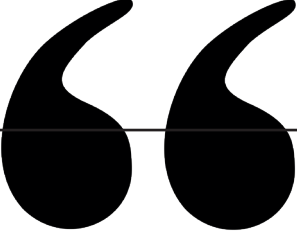
tenmiş, Safranbolu kazasına düşen 173 askerinin ise atlı olması istenmiştir. Hükümden anlaşıldığı üzere, bu askerler yetmeyince 500 kadar daha asker istediğini görmekteyiz. Fakat bu askerlerin nakliye hizmeti için kullanıldıklarını belgeden anlaşılmaktadır. Başka bir belgede ise 120 asker daha istediklerini ve bu askerlerin gayet güzide olmasını da istemişlerdir. Savaş ilerledikçe asker ihtiyacı artmış, gönderilen Padişah ve Şeyhülislam fermanlarında Rusların Pazarcık ve Rusçuk mevkillerine girdiğini ve bütün Müslümanların bu harbde birlik olması gerektiği vurgulandıktan sonra, fermanların gönderildiği bölgelerden asker talep edilmiştir. Bu fermanlardan anlaşılacağı üzere durumun vahameti devletin her bölgesinde paylaşılarak bir şekilde gündemin savaş olması istenmiştir.

Şer'iye sicillerinin içindeki bilgilerden, Osmanlı sefer lojistiğinin nasıl işlediğini anlayabiliyoruz. Osmanlı-Rus savaşına gitmekte olan askerlerin Safranbolu taraflarından geçer iken Safranbolu halkının Tokat sancağından gelen Behram Paşa komutasındaki 4000 askerinin ihtiyacını karşıladığını anlamaktayız. Bolu ve Viranşehir Voyvodoluğuna bağlı kazalardan istenen 1950 askerden Safranbolu kazasına düşen 173 askerinin masrafı için 25 bin kuruş meblağın tuttuğunu öğrenebilmekteyiz. Ayrıca Davutpaşa sahrasına 500 adet katır ve 1200 adet koyun istenmektedir. Sonraki belgelerde 1000 adet daha koyun istenmektedir. Askerlik ile ilgili, bölgedeki başka meselelerde Şer'iye sicilleri sayesinde öğrenilebilmektedir. Bölgeye gönderilen, Serdar Ağa ve Subaşı gibi küçük rütbeli komutanlıkların ne sıklıkla değiştiğini bilebiliyoruz. Ayrıca bu komutanların Safranbolu bölgesinde eşkıyalık yapan Mollaoğlu isimli kimseler ile mücadele ederken bölge halkının da komutanlara yardımcı olması istendiği görülmüş, böyle birlik ve beraberlik ile eşkıya faaliyetlerinin durdurulabileceği açıklanmıştır.

Görüldüğü üzere Osmanlı askeri tarihi açısından şer'iye sicillerinin büyük değeri olduğu şüphesizdir. Seferberlik kararı, savaş hazırlıkları, asker toplanması, ordunun ikmal ve iaşeleri, ölüm, görevden ihraç, destek hizmetleri gibi konularda birinci el kaynak niteliğindedir. Şer'iye sicilleri askeri tarihimiz için sosyal, ekonomik, eğitim ve disiplin konularına ışık tutmakta olup, disiplinsiz davranan sipahilerin geçim kaynaklarının ellerinde alınması gibi, örnekler şer'iye sicillerinde bulunabilmektedir. Sefer sırasında erzak ve mühimmatın nakli ve bu işlerin nasıl yapılacağı da sicillerde bulabilmekteyiz.

Kaynakça

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A), Safranbolu, Ş.S.D, 2114, Belge no: 12,4,5,15,14,36,37,27,20,21,43,44,51,59,52,54,55,11,17,9,61,15,3,39,40,65,23,45,41,49,56,57,20,30.
- Akgündüz. A. (2002), “İslâm Hukukunun Osmanlı Devleti’nde Tatbiki: Şeriyeye Mahkemeleri ve Şer ‘iye Sicilleri”, Türkler Ansiklopedisi, C. X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara
- Aktar. Y. (1983). Askeri Tarihin Tanımı ve Metodolojisi, Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler. Gnkur. Basımevi, Ankara
- Balcı A. (2011). Türkiye’de Militarist Söylem 1960-1983.Kadim Yayınları. Ankara
- Birinci Askeri Tarih Semineri. (1983), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara
- David Nicolle, çev. Özgür Kolçak (2014) Askeri Tarih Dizisi, Osmanlı Orduları 1300-1768. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2. Basım. İstanbul.
- Emecen, Feridun. (2010). Osmanlı Klasik Çağında Savaş, Timaş, İstanbul, 2010
- Gabor A, Çev, Tanju Akad, Barut Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğunun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006
- Gabor A. Çev, M. Fatih Çalışır. (2012). Osmanlı’da Strateji ve Askeri Güç, Timaş Yayınları, İstanbul,2012
- Gabor A. çev. Kahraman Şakul. (2013). Osmanlı’da Savaş ve Serhat, Timaş Yayınları, İstanbul
- Karakaya, Emre. (2017) 2114 Numaralı Safranbolu Şeriyeye Sicil Defterinin Transkripsiyonu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük,2017
- Şakul. K. (2003). Osmanlı Askeri Tarih üzerine bir Literatür Değerlendirmesi. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.1.S.2.s,529-571
- Şayin, C. Yıldız, Gültekin Fatih Yeşil, (2012). Mühendis ve Tarihçi, Osmanlı Askeri Tarihin Araştırmak Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar, T. V. Y. Yayınları, İstanbul
- Togan, Zeki Velidi. (1985) Tarihte Usul, Enderun Kitapevi, İstanbul.
- Yıldız Gültekin, (2017). Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918, Timaş Yayınları. İstanbul.

Bölüm 4

HASAN REŞİT TANKUT'UN ATATÜRK İLE İLGİLİ ANI NOTLARI

Erhan ALPASLAN¹

¹ Doç. Dr. Erhan ALPASLAN, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, <https://orcid.org/0000-0001-7251-6733>
E-Mail: ealpaslan@ksu.edu.tr

Giriş

Hasan Reşit Tankut'un Kısa Biyografisi

Hasan Reşit Bey, 1891 yılında Elbistan'da dünyaya gelmiştir (TBMM Hal Tercümesi, Dönem:6, Sicil:827; TBMM Hal Tercümesi, Dönem:11, Sicil:827; TBMM Yıllık, Dönem:4, İçtima:1, s.408). Babası, Hassa Ordusu'nda görevli Hacı Reşit Efendi'dir (Gülensoy, 2012: s.100). Babası daha sonra Şam'a sürgün edilmiş ve Şam'daki görevi sırasında yakalandığı kolera hastalığından 1900 yılında vefat etmiştir (Çoker, 1996: s.467). Küçük yaşlarda babasız kalan Hasan Reşit Bey'in bundan sonraki hayatında onun yetişmesiyle yakından ilgilenen ve ancak hakkında yeterli bilgi olmayan annesi Fatma Hanım'ın etkisi büyük olmuştur (Baltacıoğlu, 1943: s.6). Hasan Reşit Bey, ilk eğitimine babasının askerî görevi dolayısıyla gitmek zorunda kaldığı Şam'a yakın bir kaza merkezi olan Raşiya'daki Osmanlı kalesinde beş-altı yaşlarında başlamıştır. Hasan Reşit Bey, bu ilk tedrisat sonrası ilkokula yedi yaşında başlamıştır (TİTE Arşivi, Kutu:100, Gömlek:8, Belge No:8). Burada çocuk yaşta Şam'a tayin edilen genç subay, Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal ile tanışmıştır. İlk ve ortaokulu Şam'da tamamlayan Tankut, ilkokul eğitiminden sonra lise eğitimini de Şam İdadisinde devam ederek 1909 yılında "iyi" derece ile mezun olmuştur (Tankut Ailesi Belgeleri ve...; Tankut, 1944: s.17; Çetinkaya, C.4, 1968: s.1565; TBMM Albümü, 2010: s.20). Daha sonra İstanbul'a gelmiş ve burada Mülkiye Mektebi'ne kayıt olmuştur. Hasan Reşit Bey, yüksek tahsilini 745 okul numarasıyla, Mekteb-i Mülkiyede yapmış ve 28 Ekim 1913 tarihinde Mülkiyeyi "iyi" derece ile bitirerek mezun olmuştur (TBMM Hal Tercümesi, Dönem:11, Sicil:827; Çetinkaya, C.1, 1968: s.467).¹

Almış olduğu eğitimi ve yoğun çalışmaları neticesinde Fransızca, Almanca ve Arapça öğrenebilmiştir (TBMM Hal Tercümesi, Dönem:6, Sicil:827; TBMM Hal Tercümesi, Dönem:11, Sicil:827; TBMM Yıllık, Dönem:5, İçtima:2, s.390/21). Ayrıca Bulgarcaya da aşina olduğunu söylemektedir (Çetinkaya, C.4, 1968: s.1565-1566). Hasan Reşit Bey, Mülkiye eğitiminin sonrasında "Maiyet Memuru" olarak devlet görevine başlamıştır. Mülkiye Mektebinden yeni mezun olan Mülkiyeliler, bağlı oldukları kaymakamlık hizmetinde kamu işleyişi ve vatandaş-idareci ilişkileri hakkında deneyim kazanmaktaydılar. Hasan Reşit Bey de Mülkiyeden mezun olduğu 1913 yılında Sivas maiyet memurluğuna atanmıştır (TBMM Hal Tercümesi, Dönem:11, Sicil:827; Çetinkaya, C.4, 1968: s.1565; "Yazarlarımızı Tanıyoruz", 1946: s.28). Buradaki memuriyeti sırasında ayrıca Nisan 1914'te Sivas Vilayeti İlk Mektepler Müfettişliği görevine atanmıştır (Çetinkaya, C.4, 1968: s.1565).²

1 Mülkiye eğitimine ek olarak o sırada iki yıl da hukuk okumuştur; Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı.

2 Tankut'un Sivas İlk Okullar Müfettişliği görevine getirildiği tarihi Fahri Çoker, 25 Mart 1914 olarak vermiştir. Bkz.: (Çoker, 1996: s.467). Bu görevini ifa ettiği sırada Birinci Dünya Savaşı patlak vermiş ve silahaltına alınmıştır.

Hasan Reşit Bey, 1914 yılında patlak veren Birinci Dünya Savaşı'nda gönüllü olarak orduya katılmıştır. 29 Ağustos 1914 tarihinde yedek subay eğitimi için silahlı altına alınan (Çetinkaya, C.4, 1968: s.1565) Hasan Reşit Bey, Birinci Dünya Savaşı sonrasında bir süre açıkta kaldıktan sonra Ocak 1919'da kaymakamlıktan azledilen Şâkir Efendi'nin yerine Niksar'a kaymakam olarak atanmıştır (C.C.A. 4568.342.594.01.01.; TİTE Arşivi, Kutu:100, Gömlek:8, Belge No:8-8.; Tankut Ailesi Belgeleri ve...). Niksar Kaymakamlığı görevindeyken, Mondros Mütarekesi gereğince İtilaf devletlerinin işgal girişimleri başlamıştı. Hasan Reşit Bey, Niksar'daki görevini yürüttüğü sırada Samsun'dan başlayan Millî Mücadele hareketine bir süre sonra katılmıştır (Baltaoğlu, 1943: s.7). Niksar'daki hizmeti, Nisan 1921'de Artova kaymakamlığına atanmasıyla sona ermiştir (TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-8).

1921 yılının Aralık ayında Erbaa kazasına kaymakam olarak atanmıştır (TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-8; Çetinkaya, C.4, 1968: s.1565; Çoker, 1996: s.467). Kendisi Erbaa Kaymakamı görevinin yanı sıra Tokat Mutasarrıfının yerine Tokat Mutasarrıf Vekili görevini de bir süreliğine yürütmüştür ("Yazarlarımızı Tanıyoruz", 1946: s.28). Milli Mücadele'nin başladığı dönemde Tokat ve çevresinde Millî Mücadeleye karşı beliren Pontus Rum ve irtica temelli tehdit ve tehlikelere karşı kendi kumandasında ve başkanlığında bölgedeki gençleri teşkilatlandırarak silahlı bir mücadeleyi başlatmıştır (C.C.A. 490.1.384.1626.2.10.; "Yazarlarımızı Tanıyoruz", 1946: s.28; Emiroğlu, 2021; s.6). Milli Mücadelede Tokat ve çevresindeki bu hizmetlerinden dolayı kendisi *Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası* ile ödüllendirilmiştir (Çoker, 1996: s.467; Çetinkaya, C.4, 1968: s.1566; Gülensoy, 2012: s.100). Hasan Reşit Bey, Milli Mücadele sonrası yeni kurulan Türk devletinde görev almaya devam etmiştir. Kendisinin birkaç dil biliyor olması gibi kişisel meziyetlerinin yanı sıra Cumhuriyet ideolojisini benimsemiş ve özümsemiş biri olarak da önemli görevler üstlenmiştir.

Hasan Reşit Bey, Cumhuriyetin ilk yıllarında Leman Hanım (1904-1981) ile evlenmiştir. Hayatında annesi kadar etkin olan diğer bir kişi de eşi Leman Hanım'dır. Leman Hanım, 1 Temmuz 1904 tarihinde Amasya'da dünyaya gelmiştir. Babasının adı Ahmet Nehri, annesinin ise İfakat Hanım'dır. Ev hanımı olan Leman Hanım, 31 Ocak 1981 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir (TBMM Hal Tercümesi, Dönem:11, Sicil:827; Çoker, 1996: s.468; Çufalı, 2012: s.827). Leman Hanım'ın naaşı Ankara Cebeci Asri mezarlığında 567 ada 957 parselde metfundur.³ Leman Hanım ve Hasan Reşit Bey'in bu evliliklerinden sırasıyla 1925 yılında Doğan, 1932 yılında Gönül, 1936 yılında ise Fatma Çiğdem adında üç çocuğu dünyaya gelmiştir (Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi, 016570; Çoker, 1996: s.468; Alpaslan, 2013: s.154).

3 Ankara Büyükşehir Belediyesi Mezarlık Bilgi Sistemi'nden elde edilen bilgi. Bkz.: <https://mebis.ankara.bel.tr/>, Erişim Tarihi: 27.09.2021.

Hasan Reşit Bey, Erbaa kaymakamı görevindeyken 7 Ekim 1924 tarihinde İstanbul Polis Müdürlüğü emrinde 3. Şube Müdürlüğü görevine getirilmiştir (C.C.A. 30.11.1.7.24.20.4.). Bu görevi sırasında yürüttüğü başarılı asayiş ve güvenlik çalışmaları sonucunda terfi ettirilerek, 13 Temmuz 1926 tarihinde İstanbul Polis Müdür Yardımcılığına atanmıştır (Çoker, 1996: s.468; Çetinkaya, C.4, 1968: s.1565; Gülensoy, 2012: s.100; TDK, 1980: s.140). İstanbul Polis Müdürü Yardımcısı görevindeyken, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Başbakan İsmet Bey ve İçişleri Bakanı Şükrü Bey'in imzalarıyla 28 Ocak 1928 tarihinde çıkarılan kararnameyle, Üçüncü Sınıf Mülkiye Müfettişliği görevine atanmıştır (C.C.A. 30.11.1.0.37.40.8.6.; TBMM Hal Tercümesi, Dönem:11, Sicil No:827). Ancak Hasan Reşit Bey baş gösteren sağlık sorunları yüzünden bir süre sonra bu görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır (Çoker, 1996: s.467; Şavklı, 2014: s.278).

Hasan Reşit Bey, İstanbul Emniyet Müdür Yardımcılığı görevini yürütürken, Millî Emniyet Hizmetleri Riyasetinin *Dış İstihbarat Bölümü Kurulu*'nda da görev yapmıştır (Gülensoy, 2012: s.100). 16 Haziran 1926 tarihinde Almanya'ya gönderilmek üzere seçilen kişiler arasında Hasan Reşit de vardır (İlter, 2002: s.23-24; Gülensoy, 2012: s.100). Hasan Reşit Bey, Türk Ocağı Merkez İdare Heyeti tarafından alınan kararla Diyarbakır Türk Ocağı Mümessili görevine atanmıştır (Tuncer-Hacaloğlu-Memişoğlu, 1998: s.223). Hasan Reşit Bey'in teftiş bölgesi, Van, Hakkâri, Elazığ, Diyarbakır, Bitlis, Bayezit, Mardin ve Urfa vilayetlerinden müteşekkildi (Üstel, 1997: s.287-288). Bu görevi sırasında kurumun ülke genelindeki teşkilatlanma ve faaliyetleri ile yakından ilgilenmiştir.

Tankut, bir Mülkiyeli olarak 24 Aralık 1946 tarihinde kuruluşunu resmen tamamlayan "*Mülkiyeliler Birliği*" adıyla teşekkül edilen sivil derneğin kuruluş süreci çalışmalarında yer almış ve derneğin yönetim kuruluna 39 oyla seçilerek görev almıştır (Benli, 1996: s.8-14; Çetinkaya, C.2, 1968: s.1336; Mülkiyeliler Birliği). Mülkiyeliler Birliği'nin 7 Ocak 1947 Salı günü tarihli Ankara Halkevi'nde yapılan ilk yönetim kurulu toplantısına üye sıfatıyla katılmıştır. Çetinkaya eserinde Mülkiyeliler Birliği'nin ilk yönetim kurulu toplantısının tarihini 4 Ocak 1947 Cumartesi günü olarak vermektedir.⁴ Bu görevi birliğin ikinci genel kurul toplantısının icra edildiği 20 Aralık 1947 tarihine kadar yaklaşık bir yıl süreyle yürütmüştür (Benli, 1996: s.14). Tankut, 1936-1940 yılları arasında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde (DTCF), kurucusu olduğu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde görev yapmıştır (Ata, 2006: s.25). Akademik kariyeri, Millî Eğitim Bakanlığı'nın 27 Kasım 1936 tarihinde aralarında Tankut'un da bulunduğu birçok tarihçi ve dil heveslisinin DTCF'de konferans şeklinde dersler vermesini talep etmesiyle başlamıştır. Daha sonra da Cumhurbaşkanı Atatürk tarafından 28 Aralık 1936 tarihinde imzalanan bir kararnameyle Tankut, Ankara Tarih, Dil ve Coğrafya Fakültesinde dersler

4 Bkz.: (Çetinkaya, C.2, 1968: s.1335).

vermek için resmî olarak görevlendirilmiştir (C.C.A.30.18.1.2.70.97.15.; Emiroğlu, 2021: s.6-7). Tankut, 1936 yılından itibaren DTCF’de Öğretim Görevlisi kadrosunda “*Türk Dil Bilgisi*” ve “*Söz Kökleri*” derslerini vermeye başlamıştır (Ulus, 19 Mart 1936: s.6; Ata, 2006: s.24-34). Aynı yıl, DTCF’de kurulan Türk Dili ve Edebiyatı bölümünün kurucu kadrosu arasında yer almıştır (Ata, 2006: s.25). Türk Dili Edebiyatı bölümünde yine “*Söz Kökleri*” derslerini vermiştir (Ata, 2006: s.34). Tankut, aynı zamanda Türk Dil Kurumu’nun kurucularındandır. 1934’den 1952’ye kadar Türk Dil Kurumu’nun ikinci başkanlığında; Etimoloji, Lengüistik ve Filoloji kolları başkanı ve genel sekreterlik ve ikinci başkanlık görevlerinde de bulunmuştur (Çoker, 1996: s.468). TDK Genel Sekreteri görevindeyken Türk dili kurultayları ve Türk dil bayramları etkinliklerine de katılmıştır. Düzenlenen programlarda dil sahasında Türkiye’de yapılan çalışmaları ve kendi bilgilerini çeşitli konferanslar ve toplantılar düzenleyerek halkla buluşturmuştur. Hasan Reşit Bey, Atatürk’ün destekleriyle Türk Dil Tetkik Cemiyeti’nde yapılan pek çok çalışmaya öncülük etmiştir. Ayrıca yine Atatürk’ün destekleriyle yurtiçi ve yurtdışında özellikle dil ve tarih alanında pek çok sempozyum ve toplantıya katılmıştır.

Hasan Reşit Bey Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’in onayı ile 4. Dönem Muş’tan Milletvekili adayı gösterilmiştir (TBMM Yıllık, Dönem:4, İçtima: Özel, s.336). Hasan Reşit Bey, Muş Milletvekilliğine seçilmesiyle aktif siyasi hayatı böylece başlamıştır. Daha sonraki seçimlerde sırasıyla Maraş (4 Dönem), Hatay (1 Dönem) ve Mardin (1 Dönem) vilayetlerinden seçilmiştir. Meclis içinde de çeşitli görevlerde bulunmuştur. Hasan Reşit Tankut, Maraş Milletvekili seçildikten sonra TBMM çalışmalarına hemen katılmıştır; 12 Ağustos 1946 tarihinde TBMM Bayındırlık Komisyonu üyeliğine, 11 Kasım 1946 ve 5 Kasım 1947 tarihinde yine aynı üyeliğe tekrar seçilmiştir. 5 Kasım 1948 tarihinde ise Sayıştay Komisyonu üyeliğine seçilmiştir (Çufalı, 2012: s.827).

Tankut’un aday olup da kazanamadığı tek seçim ise 1954 yılı genel seçimleri olmuştur. Bu seçimde, CHP Kütahya Milletvekili adayı olan Tankut seçilememiştir (Vatan, 11-12 Nisan 1954, s.6; Alpaslan-Aydın, 2017: s.25). Tankut’un milletvekilliği 27 Mayıs 1960’tan itibaren ise sona ermiştir (Güneş, 2001: s.555; Günay, 2007: s.551; Hasan Reşit Tankut Tercüme-i Hal Kağıdı VI., VII. Dönem).

Türk siyasal hayatında uzun yıllar yer almış olan Tankut’un aktif siyasi hayatı, yirmi dokuz yıl sürmüştür. TBMM çatısı altında yedi dönem boyunca milletvekilliği yapmıştır. Bu nedenle siyaset kurumu, Tankut’un yaşamının önemli bir kısmını oluşturmuştur. Hasan Reşit Tankut, 18 Şubat 1980’de Ankara’da vefat etmiştir (Çoker, 1996: s.468; Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi 016570).

Hasan Reşit Tankut’un Mustafa Kemal Atatürk İle İlgili Anı Notları

Atatürk’e ve fikirlerine olan bağlılığına hayatının sonuna kadar sadık kalan Tankut, Atatürk ile yaşadığı hatıraları Ocak 1970 tarihinde kaleme

almıştır. Dokuz sayfadan oluşan hatıralarda, Atatürk ile Tankut arasındaki ilişkinin ne zaman başladığı ve nasıl devam ettiği anlatılmakta ve önemli bilgiler içermektedir. Tankut'un hatıralarda bahsettiği hatıralarda bu beraberliğin Suriye'de başlayıp, Çanakkale Cephesi'ndeki vatan savunmasında devam ettiği daha sonra da Atatürk'ün Dolmabahçe'deki vefatına kadar geçen olaylar hakkında tutulan notlar yer almaktadır. Bu hatıralarda, Atatürk ile Tankut arasındaki yakınlığı görebilmek mümkündür. Hatıralarda bununla birlikte, Tankut'un Anafartalar ve Arıburnu cephelerinde Mustafa Kemal'in en yakınında bulunduğu görülür. Tankut hatıralarında belirli bir tarih bilgisi vermemektedir. Bunun sebebi; yaşananların üzerinden uzun bir süre geçtikten sonra hatıraların yazılmış olmasıdır.⁵

Hasan Reşit Tankut Atatürk ile olan yakın ilişkisini şu sözlerle ortaya koymuştur: *"Atatürk'ün daima yakınında ve emrindeydim. İlkokul öğrenciliğimden Atatürk'ün fani hayata gözlerini yumduğu güne kadar zaman zaman yakınında ve yakın hizmetinde bulunmuş olmakla mutluyum."* (TİTE Arşivi, Kutu:100, Gömlek:8, Belge No:8). Bu sözlerden anlaşıldığı üzere bu ilişkinin ne kadar köklü ve samimi olduğu görülmektedir.

Atatürk ile Tankut'un babası Reşit Bey'in, Osmanlı padişahına karşı oluşan muhalefetin taraftarı olmaları onların Suriye'ye (Şam) sürülmeleri ile sonuçlanmıştır. Şam'daki bu zorunlu ikamet hali Tankut'un çocukluğunun geçtiği bir dönem olmuştur. Burada geçirdiği zaman içerisinde bölgenin sosyal ve kültürel ortamının etkileri içerisinde kalmış ve hayatının daha sonraki safhalarında yeni sonuçlara yol açmıştır. Şam'da geçirdiği yıllarda benimsediği Türklük bilinci, hayatını derinden etkilemiş ve vereceği kararlarına, savunacağı fikirlerine ve mücadelesine de yol göstermiştir (Erdoğan, 2023: s.173).

Atatürk ile Tankut'un ilk karşılaşmaları, Suriye'de gerçekleşmiştir. Tankut, bu sırada henüz 14-15 yaşlarındadır ve Melikü'z-Zâhir İlkokulunda öğrencidir. Mustafa Kemal ise Harbiye'den 1905 yılında yeni mezun olmuş genç bir subay iken muhalif hareketleri yüzünden önce kısa süreli bir hapis cezasına çarptırılmış daha sonra da Osmanlı ordusunun Şam'daki 5. Ordu emrine görevlendirilmiştir. Şam'daki bu görevi, 1905-1907 yılları arası yaklaşık üç yıl sürmüştür. Mustafa Kemal'in Şam'da bulunduğu *Karamaniye Mahallesi*, genelde Osmanlı merkezi yönetimi tarafından Anadolu'dan bölgeye sürgün edilmiş muhalif kişilerin aileleriyle oturduğu bir muhitti (Doğanay, 2003: s.163-208).

Hasan Reşit Tankut hatıratında Kolağası Mustafa Kemal ile tanışmaları hakkında şunları söylemiştir: *"Okul yolumuz Karamaniye'den geçiyordu. Bu Karamaniye Mahallesi'ne dar bir sokaktan girilir, ortası genişçe bir meydan gibiydi. Bir tarafında İstanbul'un eski ve dar sokaklarında olduğu gibi, üst*

⁵ Hasan Reşit Tankut'un Atatürk ile yakınlığı ve bu konudaki geniş bilgiler için bkz.: (Erdoğan, 2023).

üste çok sık ve pencereleri kafesli ev yığını vardı. Diğer tarafta ise yüksek ve uzun duvarlar vardı. Bu duvarın tam ortasında sağlam yapılı ve şarkvari bir kapı dikkati çekerdi. Bu kapının önünden geçen bilhassa yerli kadınlar yürüyüşleri gibi seslerini de yavaşlatarak bu evde padişaha âsi olmuş da Şam'a sü-rülmüş bir yüzbaşı oturuyor derler ve birbirlerine yaklaşıarak alçak perdeden ilave ederlerdi: "Ama ne genç ne şık ve ne güzel! Adı da Mustafa Kemal'miş." Biz de üç arkadaşlık: Atıf, Cevdet ve Ben. Biz bu yüzbaşmayı çok seviyorduk. Zaten o da bizim gibi sürgün değil mi? Tabii seveceğiz. Her sabah evlerden erken çıkar, doğru Karamaniye Sokağı'na koşar, biraz açıktan kapısını gözetlerdik. Derken kapı açılır, önce iki Rus Kazak yüzbaşı çıkardı. Bunlar Rus ordusundan kaçmış Orta Asyalı iki Türk'tü. Harbiye Nezareti bunları Şam'a 5. Orduya göndermiş ve Mustafa Kemal Bey de onları evine almıştı. Bu iki Kazak kapının iki yanında hazır ol durumu alırlar, sonra da Mustafa Kemal Bey çıkar, ortalarında yer alırdı. Bıyıkları; o zaman modasına uygun ve yukarı doğru bükülerek kıvrılmıştı. (...) Biz kendini bu durumdayken karşı duvarın dibinden ve büzülerek denetlerdik. En büyük arzumuz bu yüzbaşının elini öpmekti ve bu arzumuz çok çok yakıcıydı. Nihayet dayanamadık bir sabah atmaca yavruları gibi önüne doğru atıldık ve ellerine sarıldık. Bu hareketimiz onu çok sevindirdi, hemen çömelerek bizi okşamaya ve öpmeye başladı. Setresinin uzun etekleri sokağın tozuna ve toprağına bulanıyordu. O bizimle böyle uğraşırken karşı tarafın sık kafesli pencerelerinden bilezikli ellerin şıkırtıları ve Arapça kadın naraları taşmağına başladı. Yirmi otuz kadın hep birlikte "Avha! Lu lu..." gülbankları çekiyorlardı. Meğer Mustafa Kemal Bey'in bu kapı ağızındaki pozu bu hayranlarını memnun etmek için imiş." (TİTE Arşivi, Kutu:100, Gömlek:8, Belge No:8-2.; TİTE Arşivi, Kutu:100, Gömlek:8, Belge No:8-3.)

Tankut'a göre; Anadolu'dan Suriye'ye gelmek zorunda kalan Türklerin bu topraklara karşı hissettikleri aidiyet duyguları, zamanla zayıflamıştır. Kendisi bunun sorumlusu olarak Suriye'de o yıllarda planlı bir şekilde yürütülen "Araplaştırma" politikası karşısında Osmanlı yöneticilerinin kayıtsız kalmaları olduğunu ileri sürmektedir. Suriye Osmanlı'ya ait bir toprak parçası olsa da burada hissedilen; yoğun bir Arap nüfusu ve onun kültürel etkisiydi (Erdoğan, 2023: s.175).

Okul yıllarında iken bölgede Türk dili ve kültürüne yönelik akranlarının alaycı ve aşağılayıcı yaklaşımları, Tankut'u olumsuz yönde etkilemişti. Tankut o yıllarda yaşanan bu durumla ilgili hislerini ve duyduğu üzüntüyü şöyle ifade etmektedir: "(...) Şam'da hemen her semtte bir Türk adı buluyorduk. Bu bizi çok gururlandırılıyordu. Meselâ; Sarucabey Çarşısı, Devirağı Mahallesi, Karamanlılar Sokağı, Pamukbaba Türbesi gibi. (...) Şehir içinde ve dışında birçok vakıfları ve Şam çevresinde yerleşmiş birçok Türk köyleri vardı. Ne yazık ki bu köyler büyük bir baskı altında daha o zamanlarda Araplaşıyorlardı. Osmanlı Devleti'nin ve hanedanının bu bakımdan çok acı ve utandırıcı kayıt-

sızlıklarını her yerde görüyorduk.” (TİTE Arşivi, Kutu:100, Gömlek:8, Belge No:8; TİTE Arşivi, Kutu:100, Gömlek:8, Belge No:8-2.)

Tankut’a göre aynı hissiyatı Atatürk de yaşamaktaydı. Vatan topraklarına karşı siyasi ihmalde bulunanlara ve toprakların adeta yavaş yavaş elden çıkmasına göz yumanlara karşı, o da tepki duymaktaydı. Orada bulunduğu kısa süre zarfında bile Osmanlı merkezî iradesinin Suriye’deki kötü yönetimini yakından görmüştür. Atatürk’ün vatan toprağına duyduğu sevgi, onu vatanın kurtarılması için çare bulmaya itmiştir. Burada tanıştığı başka bir sürgün ve ticaretle uğraşan Doktor Mustafa Bey (Cantekin) ile 1906 yılının Ekim ayında *Vatan ve Hürriyet Cemiyeti’ni* kurmuş ve vatanın kurtarılması yönünde mücadelesine devam etmiştir. Gizli olarak kurulan bu cemiyet, faaliyetlerini özgürlüğü temel alan bir anlayışla sürdürmüştür (Erdoğan, 2023: s.176).

Tankut, Doktor Mustafa Bey ile tanışmasını ve Mustafa Kemal ile yaşadığı ikinci diyalogu şöyle aktarmaktadır: “(...) *Bir gün Doktor Mustafa’yı ararken şaşkına döndük. Aman yarabbi! İşte o, ta kendisi. Mağazanın iç tarafında küçük bir masaya eğilmiş bir şeyler yazıyordu. Atmaca yavruları gibi süzüldük ve eline sarıldık. O da cana yakın bir eda ile bizi öptü okşadı ve sordu: “Nerelisiniz?” Yaşca en büyüğümüz Cevdet’ti. O cevap verdi: “Ben Şam’da doğmuşum. Babam Manastırlıymış. Burada sürgünüz.” deyince gözleri ışıldadı ve derin bir iç çekerek: “Ya! Demek hemşeriyiz. Bak ben de Selanikliyim.” dedi ve sorular başladı: “Vatan ne demektir?” Bu soru karşısında üçümüz de şaşkına döndük. Anlamsız anlamsız birbirimize bakıyor, bazen gülüyor, bazen de ağlamaklı oluyorduk. Fakat o tam bir kumandan tavrı almıştı. “Evet, sizin kabahatiniz yok. Çünkü onlar, size yalnız padişahım ‘çok yaşay’ öğretirler. Vakit vakit uğrayın Mustafa Bey de öğretsin.” (TİTE Arşivi, Kutu:100, Gömlek:8, Belge No:8-2.; TİTE Arşivi, Kutu:100, Gömlek:8, Belge No:8-3.)*

Tankut’a göre Suriye’deki yıllarında Mustafa Kemal, başta doğup büyüdüğü Selanik olmak üzere Anadolu’ya karşı yoğun bir şekilde vatan özlemi çekmekteydi (TİTE Arşivi, Kutu:100, Gömlek:8, Belge No:8-4). Atatürk ile Tankut’un ikinci kez karşılaşmaları, Şam’dan yıllar sonra zorlu mücadelelerin yaşandığı Çanakkale Cephesi, olmuştur. Çanakkale Cephesi’nde Tankut, bir taraftan Yarbey Mustafa Kemal’in parlak askeri stratejik dehasına tanık olurken diğer taraftan Mustafa Kemal’in emrinde görev almasıyla büyük bir heyecan ve haz duymuştur. Tankut, Çanakkale’de subay statüsünde muharebede bulunmasının yanında muharip kuvvetler arasındaki haberleşmeyi sağlama görevini de üstlenmiştir. Cephede, ordunun lojistik ihtiyaçlarının, iase ve ikmal faaliyetlerinin yapıldığı önemli noktalardan biri Akbaş İskelesidir. Bunun nedeni düşman topçu ateşi menziline dışında olmasından dolayı nispeten güvenli bir ikmal noktası olmasıydı (Çeloğlu, 2018: s.52). Tankut, lojistiğin sağlandığı bu limanda yer alan sahra postanesine her türlü yazışma evraklarını almak için sık sık gitmektedir. Hatıralarında, görevi icabı gitti-

ği sahra postanesinde kendisine verilen mektuplar arasında karşılaştığı bir kartpostalı ve Atatürk ile olan ilişkisini şöyle açıklamıştır: “Bir gün bir İngiliz uçağı ilk defa Akbaş İskelesi’ni bombaladı. Bu, bizim için şaşırtıcı ve sürpriz oldu. Ben, oraya sahra postanesine gitmiştim. Mektuplarımı alacaktım. Ortalık durulunca posta çadırına gittim. Birkaç mektup ve kartpostal verdiler. Kartpostallardan biri Mustafa Kemal Bey’e aitti. Sofya’dan bir kadın gönderiyordu. Bu kadın şöyle diyordu: “Tümen komutanı olduğunuzu ve bu mazhariyete çok sevindiğinizi yazıyorsunuz. Bu yerinde bir sevinç değildir. Mustafa Kemal Bey, artık kendinizi tanıyınız. Sizi her zaman her yerde dünya çapında işler ve başarılar bekliyor.” (TİTE Arşivi, Kutu:100, Gömlek:8, Belge No:8-5; TİTE Arşivi, Kutu:100, Gömlek:8, Belge No:8-6; Erdoğan, 2023: s.177) Tankut bahsi geçen kadın ile daha sonra Almanya’da birkaç kez görüştüğünü ve Atatürk’ün Sofya’da Ataşemiliter iken onunla tanıştığını söylemektedir. Anlattığı başka bir hatıradan; İstanbul’dan cepheye gelen bir heyetin ziyareti sırasında yaşananları, Mustafa Kemal’in kartpostalda yazılanlardan nasıl etkilendiğini ve duyduğu hissiyatı hakkında şunları aktarmaktadır:

“Düşman denize doğru sürülmüş ve cephemiz kuvvetle kurulmuştu. Artık İngilizler bu cepheyi yarıp geçemeyeceklerdi. Buna bütün dünya inanmıştı. İstanbul’dan mebusan ve ayandan büyük rütbeli asker ve sivil erkândan bir kafile, Mustafa Kemal Bey’i kutlamak (daha fazla) selamlamak için yarımadaya çıkmış, Kemalyeri’ne geliyorlardı. O sırada ben yine her zamanki gibi yanındaydım. Heyet Kemalyeri’ne geldi ve Mustafa Kemal Bey’in önünde dizildi. Onu kutluyor, kutluyor, kutluyorlardı. Ne Büyük İskender ne Dara ne Sezar ne Napolyon kaldı. Hepsini Mustafa Kemal Bey’in huzurunda dize getirdiler. Onun onlara karşılığı sadece şu oldu: “Ben her askerin yapacağını yani vazifemi yaptım. Teşekkür ederim.” Bu durum çok sürmedi. Galiba düşman bir şeyler sezmişti. Dehşetli bir bombardıman başladı. Heyet birden dağıldı ve koşarak ayrıldı. Heyet henüz gözden kaybolmamıştı ki bana döndü. Makedonyalı şivesiyle “Çocuğum, o kadın ne yazıyordu bir daha okur musun?” Okudum. “Bir de Türkçesini oku.” dedi. Onu da okuyunca tatlı tatlı gülümsedi.” (TİTE Arşivi, Kutu:100, Gömlek:8, Belge No:8-6)

Tankut’un aktardığı hatıralarından biri ise Atatürk’ün, Türk halk müziği, Rumeli ve Kafkas kökenli türküleri söylemesiyle bilinen Tamburacı Osman Pehlivan isimli müzisyenle yaşadıklarıdır. Atatürk’ün Tamburacı Osman Pehlivan ile ilk görüşmesi ve yaşananları, şöyle aktarmaktadır: “(...) bir gün kendisine Tamburacı Osman Pehlivan’dan bahsettiler. Onu çok övdüler. Getirin diye rica etti. Fakat Tamburacı gelmem de gelmem diyordu. Niçin gelmezsin diyenlere kısaca cevabı şu oluyordu: “Ben içkiden ve hele içki içilen yerlerden hoşlanmam.” Nihayet Pehlivan’ı bir öğle sonu köşke getirmeyi başardılar. Atatürk’ün yanında yalnız ben vardım. Tamburacı Osman; iri yarı, boylu poslu fakat kültürsüz bir adamdı. Heybetli gövdesinde dikkat çeken bir cana yakınlık vardı. Atatürk’ün karşısına gelecek şekilde kendisine duvar dibine kol-

tuklu bir iskemle koydular. Hemen çöktü ve torbasından tamburunu çıkardı. Bu alet büyükçe bir pipo gibiydi. Başladı çalmaya. Atatürk o kadar hoşlandı ve o kadar heyecanlandı ki adeta yerinde oturamaz olmuştu. Sandalyesini kaydıra kaydıra tamburacının önüne kadar geldi. “Pehlivan ver şu elini öpeyim.” diyerek bileğine sarıldı. Fakat pehlivan elini şiddetle kurtardı ve ayağa kalkarak, “Olmaz pašam!” diye bağırdı. Atatürk, “Neden olmasın?” Pehlivan geri duruyordu. Tablo hem çok hazin hem de çok muhteşemdi. Durumun ne kadar sürdüğünü tahmin edemem, fakat bana çok uzun geldi. Derken Pehlivan’ın sesi duyuldu: “Olmaz dedim pašam olmaz. Çünkü sen benim elimi öpersen, benim yere kapanarak senin ayaklarını öpmem gerekir. Ben ise ayak öpemem...” dedi. Dedi ama o dakikada Atatürk Tamburacı Pehlivan ve ben her üçümüz yere serilmiş gibiydik. İlk kendisine gelen yine Atatürk oldu. Kelimelerin üzerinde dura dura söyleniyordu; “İşte yüce vasıflarını yitirmemiş gerçek Türk” diyor-du.” (TİTE Arşivi, Kutu:100, Gömlek:8, Belge No:8-6.; TİTE Arşivi, Kutu:100, Gömlek:8, Belge No:8-7)

Atatürk, Türk kültürünün tüm unsurlarına önem ve değer vererek, yaşatılmasına önderlik etmiştir. Geleneksel Türk spor dallarından güreş de Atatürk’ün özel ilgi duyduğu ata sporu olmuştur (Güven, 1939: s.130; Güven, 1992: s.28-29). Atatürk, devlet işlerinin gerektirdiği ciddiyet ve resmiyetten uzaklaştığı zamanlarda fırsat bularak, güreş müsabakalarını tertiplemek ve güreşenleri izlemeyi sevmiştir (İnan, 2009: s.218-220). Tankut’un kaleminden çıkan hatıralardan biri de yine Atatürk’ün isteği üzerine köşkün bahçesinde tertiplenen güreş müsabakasına dair olmuştur. Tankut, Atatürk’ün korunmasından ve güvenliğinden sorumlu Çankaya Köşkü’nün muhafız kıtası askerlerinin tuttuğu güreş mücadelesinden bahsetmektedir. Tankut, ilgili hatırayı, Güreşen muhafız kıtası askerinin, Atatürk’ü duygulandıran diyalogunu ise şöyle aktarmaktadır: “Bazen öğleden sonra akşama kadar bir güreş faslı açılırdı. Muhafız kıta erlerinden güreş bilenler çağrılır ve güreş tutturulurdu. Pehlivanlar yalnız setrelerini çıkarırlar ve gömlekli olarak güreşirlerdi. Bir genç er her kapıştığını evirip çevirip yere seriyor ve alkış topluyordu. Derken gömleği yırtıldı. İki tarafından iki kanat gibi sallanıyordu. Atatürk emir erine seslendi; “Koş gardırobumdan bir gömlek getir. Durma çabuk. Pehlivan üşüyecek!” Gömlek geldi ve Atatürk gömleği kendi eliyle giydirmek istiyordu. Fakat pehlivan gömleği Atatürk’ün elinden kaptı ve birkaç adım geriye çekilerek hem katıyor hem de yüzüne gözüne sürüyor ve şapur şapur öpüyordu. Şimdi Atatürk telaşlı telaşlı bağıriyordu; “Oğlum çabuk giy üşüyeceksin.” Bu sefer pehlivan hazır ol durumuna geçerek eski tabirle şevk ve sevinç dolu bir sesle cevap verdi; “Yarın bu gömlek paketlenecek, postalanacak, köye gidecek. Onu orada nişanım giyecektir.” Bu söz Atatürk’ü ağlattı. Bu, belki ilk ağlayıştıydı.” (TİTE Arşivi, Kutu:100, Gömlek:8, Belge No:8-8)

Hasan Reşit Tankut hatıratının bu son bölümünde kendi hayatından bazı bilgiler vermiştir. I. Dünya Savaşı’nın sona ermesinden sonra 335’de Niksar

Kaymakamı, 337’de Artova 338 Erbaa (Taşova) Kaymakamı olduğunu belirtir. Bu görev sırasında Pontus İsyanı başlamış ve bu isyanların bastırılması için başlayan mücadelenin içinde yer almış ve iki buçuk yıl çetin mücadelelerde bulunmuştur. Kuvayı Milliye İstanbul’a girince İstanbul Polis Umum Müdür Muavinliği’ne tayin edilmiştir. Burada kısa bir süre görev yaptıktan bir müddet sonra 1926’da Mülkiye Müfettişi olarak doğu illerine gönderilmiştir.1931’de Muş Saylavı seçilmiştir. Bu mebusluk yedi devre sürmüştür. Bu arada Türk Dil Kurumu kurulmuş orada da fahrî olarak çalışmıştır. Türk Dil Kurumu Genel Başkanı Atatürk iken Tankut ise Asbaşkandır. Tankut son olarak yazdığı eserlerden bazılarının isimlerine de notlarında yer vermiştir. “*Köylerimiz: Dün Nasıldı Bugün Nasıldır. Yarın Nasıl Olmalıdır. (Resimli-dir), Köy ve Kalkınma (Broşür), Hatay Davamız Sırasında Yazılan Nasriler ve Nasriler Hakkında. (Bu eseri Fransızca ve Arapçaya da çevirdik çok tutuldu), Maraş Yollarında, Güneş Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri, Başka broşürler. Arapça, Fransızca, Almanca okuyarım. Evliyim; bir oğlum iki kızım var.*”

Tankut, Atatürk’ün son günlerini geçirdiği Dolmabahçe Sarayı’nda ona en yakın biri olarak yaşadıklarını yazmıştır. Atatürk’ün isteğiyle sarayda kendisine tahsis edilen alanda kalan Tankut, Atatürk’ün ebedi yolculuğu öncesine kadar yanında bulunan birkaç kişiden biri olmuştur. Tankut anılarında bu durumla ilgili şöyle demektedir: “*Atatürk hastalanınca Dolmabahçe sarayına yerleşti. Bana da orada selamlık kısmında üç oda açtırdı. Biri çalışma, biri yatak ve biri de misafir kabul etme odasıydı. Hastalığı gittikçe ağırlaşıyordu. Bir gün beni bilhassa çağırttı. “Galiba yolcuyuz, Ankara ve meclise benden selam götür dedi.” (TİTE Arşivi, Kutu:100, Gömlek:8, Belge No:8-9). Atatürk’ün vefatıyla ilgili, CHP grubu adına meclis kürsüsünden konuşan kişi yine Tankut olmuştur. Üzerinde ağır tesirler yaratan bu süreçle ilgili şunları aktarmaktadır:*

“*O zaman İstanbul-Ankara treni, Ankara’ya gündüz saat tam on iki de geliyordu. İstasyona gelip durunca bir alay milletvekilinin treni beklediğini ve bazılarının vagonlara yaklaştığını gördüm. Pencereden uzanarak en yakınım da olanına seslendim. “Ne var? Kimi bekliyorsunuz?” dedim. “Seni çabuk in!” dediler, indim. Meğer onlar bagajdan eşyayı bile almışlar. Koluma girdiler, sürüklercesine götürüyorlardı. Yönümüz meclise doğruydı. Ben baygınlıklar geçiriyordum. Onlar sürüklemeye devam ediyorlardı. Girdik. Meclis toplantı halinde idi. Beni kapıdan içeri sokanlardan biri eğilerek kulağıma “Atatürk öldü...” dedi. Acı haberin bendeki tesirini tarif edemem. Kürsüye sürüklenerek çıkarıldım ve yüzüstü kapandım. Yanımda duranlar yüzüme su serptiler ve yalvardılar. Konuş, evet ben de konuştum; “Atatürk ölür mü?” O günkü mecliste Atatürk’e dinsiz, kâfir, deccal diyenler de vardı. Onlar da hüüngür hüüngür ağlıyorlardı.” (TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-9).*

Sonuç

Tankut, Atatürk'ün vefatından önceki son günlerine kadar en yakınındaki birkaç kişiden biridir. Türk inkılâbının tanıtılması ve doğru bir şekilde uygulama alanı bulması için devlet bürokrasisinde kilit mevkielerde ve görevlerde bulunmuş, ancak sürekli arka planda kalmayı tercih etmiştir. Atatürk, işini önemseyen ve ciddiye alan, gösterişten uzak bu devlet adamlığı tavrını fark ettiği Tankut'a birçok farklı görev tevdi etmiştir. O da Atatürk'ün kendisine gösterdiği bu güveni ve teveccühü her zaman layıkıyla yerine getirmiştir. Türk inkılâbının taşıdığı ulusçu, laik ve çağdaş değerlere olan inancını ve Kemalizm'e duyduğu bağlılığını hayatının her aşamasında savunmuştur. Hasan Reşit Tankut, toplumsal değişimin yeni bir kimlik yaratma misyonunu üstlenen aydınlar içerisinde dil ve etno-sosyal tarih konusundaki araştırmaları ile en önemli katkıları sağlayan aydınlardan biridir. Bir aydın olma sıfatının yanı sıra bürokrat ve siyasetçi olarak modernleşme idealinin uygulayıcı safhasında da yer almıştır. Tankut'un Atatürk'e olan bu bağlılığını kaleme aldığı anılarında ortaya koyarken tarihe önemli notlar düşmüş ve yazdığı bu hatıra notları bizzat kendisindeki Atatürk sevgisini resmederken aynı zamanda Atatürk'ü tanıdığı ilk günden itibaren onun nasıl iyi bir asker ve devlet adamı olduğunu gösteren yönlerini de öne çıkarmıştır. Bu itibarla bu kısa hatırat, tarihi açıdan da büyük önem arz etmektedir. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki bu Tankut'un bütün hatıralarını ortaya koyduğu yazılar değildir. Bunun yanı sıra diğer gazete ve dergilerde de muhtelif zamanlarda Atatürk ile ilgili vb. konularla ilgili hatıra yazıları da kaleme almıştır. Bu itibarla bu yazılar da büyük öneme haizdir. Biz bu çalışmada öncelikli olarak Türk İnkılap Tarihi Arşivinde yer alan Hasan Reşit Tankut'un "Atatürk ile ilgili Hatıralar" başlıklı belgelerden istifade ederek bu belgedeki ana başlıkları esas almak suretiyle bazı değerlendirmeler yaptık.

Bu değerlendirmelerin sonucunda Tankut'un Atatürk ile ilişkilerinin çok eskiye dayandığı, küçük yaşta başlayan Atatürk sevgisi ve ilgisinin ilerleyen zamanlarda artarak devam ettiği, kaderin bir cilvesi olarak hayatın birçok evresinde beraber olma şansına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tankut, Cumhuriyetin bürokrasi kadrosu içinde yer alarak Mustafa Kemal'in daima yakınında bulunarak önemli görevler üstlenmiştir. Bu itibarla Hasan Reşit Tankut, Atatürk'ün Cumhuriyet idealine ve fikirlerine samimiyetle inanmış bir Cumhuriyet aydını olarak tarihteki yerini almıştır.

KAYNAKLAR

Resmi Yayınlar

C.C.A. 30.11.1.0.37.40.8.6.

C.C.A. 30.11.1.7.24.20.4.

C.C.A. 30.18.1.2.70.97.15.

C.C.A. 4568.342.594.01.01.

C.C.A. 490.1.384.1626.2.10.

Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi, 016570.

Hasan Reşit Tankut *Tercüme-i Hal Kağıdı*, VI. Dönem, TBMM Arşivi, Şahsi Dosya No:299.

Hasan Reşit Tankut *Tercüme-i Hal Kağıdı*, VII. Dönem, TBMM Arşivi, Şahsi Dosya No:580.

Tankut Ailesi Belgeleri ve Hasan Reşit Tankut'a Ait Notlar, Yazılar ve Araştırmalar, Gönül Tankut Ankara Kitaplığı, Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara.

TBMM Albümü (1920-2010), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, C.1, Ed.: Sema Yıldırım, B. Kemal Zeynel, Gökçe Matbaacılık, Ankara, 2010.

TBMM Hal Tercümesi, Dönem:11, Sicil No:827.

TBMM Hal Tercümesi, Dönem:6, Sicil No:827.

TBMM Yıllık, Dönem:4, İçtima: Özel, (4 Mayıs-25 Temmuz 1931), TBMM Matbaası.

TBMM Yıllık, Dönem:4, İçtima:1, (1 Teşrinievvel 1931-9 Temmuz 1932), TBMM Matbaası, Ankara, 1934.

TBMM Yıllık, Dönem:5, İçtima:2, (1 Teşrinisani- 31 Teşrinievvel 1937), TBMM Matbaası.

TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8.

TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-2.

TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-3.

TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-4.

TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-5

TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-6.

TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-7.

TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-8.

TİTE Arşivi, Kutu No:100, Gömlek No:8, Belge No:8-9.

Ulus, 19 Mart 1936, s.6.

Vatan, 11-12 Nisan 1954.

Diğer Yayınlar

“Yazarlarımızı Tanıyoruz”, Amaç Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi, S.9, 1946, s.10.

Türk Dil Kurumu, (1980). “Yitirdiklerimiz: Hasan Reşit Tankut (1893-18 Şubat 1980)”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C.XIV, S.342, s.296.

ALPASLAN, Erhan, (2013). *1923-1950 Dönemi Türkiye Büyük Millet Meclisinde Maraş Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

ALPASLAN Erhan - AYDIN Tülay (2017), Bir Cumhuriyet Aydını Olarak Dil Ve Kültür Politikaları Işığında Hasan Reşit Tankut, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 60, Bahar 2017.

Ankara Büyükşehir Belediyesi Mezarlık Bilgi Sistemi, <https://mebis.ankara.bel.tr/>, Erişim Tarihi: 27.09.2021.

ATA, Aysu, (2006). “Kuruluş Öyküsü”, *DTCF’de Türkoloji’nin Öyküsü*, DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayını, Haz.: Hasan Özdemir, Hadi Şenol, Sanat Kitabevi, Ankara, s.1-53.

BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, (1943). “Hasan Reşit Tankut İle Görüşüm”, *Yeni Adam*, S.439, Sebât Basımevi, İstanbul, s.6.

BENLİ, Tahsin Hasan, (1996). *Mülkiyeliler Birliği Tarihi (1946-1996)*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara.

ÇELOĞLU, Yavuz Selim, (2018). “Çanakale Cephesi’nde Ordu İkmal Hizmetleri Açısından Denizyolu Ulaşımı”, *Akademik MATBUAT Dergisi*, C.2 S.2, s.49-74.

ÇETİNKAYA, Mücellitoğlu Ali, (1968). *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1909-1923)*, C.4, Örnek Matbaası, Ankara.

ÇETİNKAYA, Mücellitoğlu Ali, (1968). *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1859-1949)*, C.1, Örnek Matbaası, Ankara.

ÇETİNKAYA, Mücellitoğlu Ali, (1968). *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1859-1949)*, C.2, Mars Matbaası, Ankara.

ÇOKER, Fahri, (1996). *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM IV. Dönem (1931-1935)*, C.2, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara.

ÇUFALI, Mustafa, (2012). *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*, C.3, TBMM Yayınları, Ankara.

DOĞANAY, Rahmi, (2003). “Atatürk’ün Askerî Yaşamında Suriye Günleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.19, S.55, Ankara, s.163-208.

EMİROĞLU, Mesude (2021). Hasan Reşit Tankut’un Hayatı ve Faaliyetleri (1891-1980) Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

ERDEMİR, Koray Burak, (2013). *Tanburacı Osman Pehlivan’ın Hayatı, İcrâcılığı ve Eserleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sos-

yal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- ERDOĞAN, Nevzat, (2023). *Hasan Reşit Tankut (Hayatı, Siyasi Faaliyetleri Ve Türk İnkilâbını Tanımlama Çalışmaları)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- GÜLENSOY, Tuncer, (2012). *Türkiye Türkologları ve Türk Diline Emek Verenler (1800-1950 Türkoloji'nin 150 Yılı)*, C.1, Erek Matbaası, Ankara.
- GÜNAY, Şenal, (2007). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)*, C.V, TBMM Vakfı Yayınları No: 39, Ankara.
- GÜNEŞ, İhsan, (2001). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-V. Dönem 1935-1939*, C. II, TBMM Vakfı Yayınları No: 26, Ankara.
- GÜVEN, Ferit Celâl, (1939). "Gömlek", *Yücel*, C.X, S.57, s.130.
- GÜVEN, Özbay, (1992). *Atatürk'ün Güreş Sevgisi*, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Spor Eğitimi Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- İLTER, Erdal, (2002). *Millî İstihbarat Teşkilâtı Tarihçesi*, MİT Basımevi, Ankara.
- İNAN, Afet, (2009). *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8.Baskı, Ankara.
- Mülkiyeliler Birliği, <https://mulkiye.org.tr/onceki-kurullar> , Erişim Tarihi: 13 Ekim 2021.
- ŞAVKILI, Cengiz, (2014). "Cumhuriyet Dönemi Maraş Milletvekillerinden Hasan Reşit Tankut", *Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş, s.278.
- TANKUT, Hasan Reşit, (1944). *Maraş Yollarında*, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara.
- TUNCER, Hüseyin – HACALOĞLU, Yücel – MEMİŞOĞLU, Ragıp, (1998). *Türk Ocakları Tarihi Açıklamalı Kronoloji 1912-1997*, C.1, Türk Yurdu Yayınları, Ankara.
- ÜSTEL, Fusun, (1997). *Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

EKLER

198 / 54889

Ocak Ayı 1970

Hasan Reşit Tankut (x)

Atatürk'ün daima yakınında ve emrinde idim.

İlkokul öğrenciliğinden Atatürk'ün fani hayata gözlerini yumduğu güne kadar vakit vakit yakınında ve yakın hizmetinde bulunmuş olmakla mutluyum. Bu mazhariyet şöyle başladı :

Babam askerdi. İstanbul'da hassa zabiti iken siyasi sebeplerle önce Dürzi dağlarında Raşayya kalesine sürülmüş bir müddet sonra da çocuklarını okula verebilsin gerekçesiyle Şam'a nakledilmişti.

Şam'ın hemen yarısını öldüren korkunç bir kolera; çok genç ve gurbüz babamı da götürdü. Böylece gurbet illerinde kalan ailemizin tek erkeği ve başı olmuştum. Dokuz yaşında, Arapça Tarih-i Aleyhisselâmi okumaya başladım. Hocam bir asker kaçağa ve eşkiya bozması idi, muvaffek da oluyordum. Mahalle okulunu bitirdim. Şimdi Melik üz Zahir ilk okuluna gidiyorum. Asker içinde ve kıtlada büyüdüğüm için her yerde her zaman asker ve subay görmek istiyordum.

-Atatürk'ü İlk Görüşüm-

-Şam'da-

Okul yolumuz, Karamaniye mahallesinden geçiyor. Şam'da hemen her semtte bir Türk adı buluyorduk. Bu bizi çok gururlandırılıyordu. Meselâ :

Sarucabey çarşısı. Devirağa mahallesi Karamanlılar sokağı Pamukbaba türbesi gibi. Sokak mektebini bitirdik. Şimdi Şam'ın çok önemli ve dillerde destan Melik üz -Zahir okuluna gidiyoruz.

Not: Bu Melik üz Zahir (Türk kölemen) sultanlarından. Şehir içinde ve dışında bir çok vakıfları ve kendisi ile beraber gelerek

x) *Tatlıca madalyası vardır .*

-2-

Şam çevresinde yerleşmiş bir çok Türk köyleri vardı. Ne yazık ki bu köyler büyük bir tazyik altında daha o zamanlarda araplaşıyorlardı Osmanlı devletinin ve hanedanının bu bakımdan çok acı ve utandırıcı kayıtsızlıklarını her yerde görüyorduk.

Mektep yolumuz Karamaniye'den geçiyor demiştim. Bu Karamaniye mahallesine dar bir sokaktan girilir, ortası genişçe bir meydan gibidir. Bir tarafında İstanbul'un eski dar sokeklerinde olduğu gibi üst üste çok sık ve pencereleri kafesli ev yığını var. Bir tarafı ise yüksek ve uzun bir duvardan ibarettir. Bu duvarın tam ortasında sağlam yapılı, şarkvari bir kapı dikkati çekerdi. Bu kapının önünden geçen; bilhassa yerli kadınlar yürüyüşleri gibi seslerini de yavaşlatarak; bu evde Padişaha âsi olmuş da Şam'a sürülmüş bir yüzbaşı oturuyor derler ve birbirlerine yaklaşıp alçak perdeden ilâve ederlerdi: Ama ne genç, ne şık ve ne güzel. Adı da Mustafa Kemal imiş.

+ +
+

Biz de üç arkadaşlık: Atif, Cevdet ve ben. Fakat biz; bu yüzbaşıyı ne de çok seviyorduk. Zaten o da bizim gibi sürgün değil mi? tabii seveceğiz. Ve her sabah evlerden erken çıkar doğru Karamaniye sokağına koşar bir az açıktan kapısını gözetlerdik. Derken; kapı açılır. Önce iki Rus kazak yüzbaşı çıkar; kapının iki yanında nöbetçi gibi vaziyet alırlardı. Bunlar Rus ordusundan kaçmış Orta Asya'lı iki Türktü. Harbiye nezareti bunları Şam'a Beşinci Orduya göndermiş ve Mustafa Kemal Bey de onları evine almıştı.

Her sabah Mustafa Kemal Bey'in kapısı açılır önce bu iki kazak çıkar ve kapının iki yanında hazırrol durumu alırlar sonra da Mustafa Kemal Bey çıkar ortalarında yer alırdı. Biyıkları; o zaman modasına uygun ve yukarı doğru bükülerek kıvrılmıştı. O günlerde bu